

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΓΕΝΙΚΑ

Οι Τερπνιώτες και οι Νιγριτινοί, γεωργοί σχεδόν στο σύνολό τους, με ελάχιστους κτηνοτρόφους ή άλλους επαγγελματίες, συντήρησαν εκείνο το κομμάτι από το γλωσσικό πλούτο της ελληνικής γλώσσας που κάλυπτε τις καθημερινές τους ανάγκες. Η βιομηχανική δραστηριότητα και η γλώσσα της επιστήμης δεν μπήκαν στη γλώσσα τους, ζώντας δε μεσόγεια δε γνώρισαν και δε χρησιμοποίησαν ούτε τη γλώσσα των ναυτικών.

Δέχτηκαν όμως επίδραση από την τουρκική γλώσσα εξαιτίας της μακροχρόνιας συμβίωσης με τους Τούρκους. Άλλες σοβαρές επιδράσεις δε φαίνεται να δέχτηκαν. Χρησιμοποίησαν ελάχιστες σλαβικές λέξεις, ενώ όσες λέξεις χρησιμοποίησαν από τις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, φαίνεται ότι τις δέχτηκαν στο λεξιλόγιό τους μέσα από την κοινή ελληνική γλώσσα. Όλες όμως αυτές τις λέξεις τις αφομοίωσαν προσαρμόζοντάς τις στους κανόνες που διαμόρφωσαν οι ίδιοι για τη γλώσσα τους. Έδωσαν έτσι το δικό τους χρώμα στη γλώσσα και χρησιμοποίησαν τις ξένες λέξεις παράλληλα με τις ελληνικές. Τις έδωσαν ελληνικές καταλήξεις, δημιούργησαν από αυτές πληθώρα παράγωγων λέξεων και στις συγκοπές ή στις άλλες αλλοιώσεις της προφοράς τις αντιμετώπισαν όπως τις δικές τους.

Το γλωσσικό ιδίωμα των Τερπνιωτών και των Νιγριτινών, πέρα από το γεγονός ότι χρησιμοποιεί μεγάλο πλήθος λέξεων που δε χρησιμοποιεί η κοινή ελληνική γλώσσα, διαφέρει και στην προφορά των λέξεων της κοινής γλώσσας. Οι αλλαγές φωνηέντων, οι συγκοπές φωνηέντων ή συλλαβών, οι αλλαγές συμφώνων ή συμπλεγμάτων, οι προσθήκες αρχικών φωνηέντων, οι αλλαγές στον τονισμό κ.α., είναι αλλαγές που κάνουν το ιδίωμά τους να ακούγεται διαφορετικό. Οι αλλαγές όμως αυτές υπακούουν σε μεγάλο ποσοστό τους γενικούς κανόνες που δίνονται στις παραγράφους (4.1-4.4).

Πιο κάτω καταγράφονται αναλυτικά οι αλλαγές και οι εξαιρέσεις τους. Εδώ σημειώνεται μόνο ότι στα δείγματα του έμμετρου λόγου (τραγούδια, αινίγματα κλπ.) οι κανόνες δεν εφαρμόζονται, είτε γιατί το επέβαλαν οι ανάγκες του μέτρου, είτε γιατί προέρχονταν από άλλα ιδιώματα και δεν προσαρμόστηκαν στο τοπικό ιδίωμα.

Για την κατανόηση του ιδιώματος από τον αναγνώστη καταχωρίστηκαν σε πολλά λήμματα φράσεις της καθημερινής ζωής, που δεν είναι αυτοσχεδιάσματα, ή γίνονται παραπομπές στα δείγματα γλώσσας. Οι παροιμίες, οι παροιμιώδεις φράσεις, τα λαϊκά γνώμικα, τα αινίγματα και διάφορα έμμετρα, που συγκεντρώθηκαν κατά τη συλλογή του υλικού, προτιμήθηκε να ενταχθούν σε ξεχωριστές ενότητες, για να είναι ευκολότερη η πρόσβαση του αναγνώστη σ' αυτά, και ανεξάρτητη από τη χρήση τους στους ορισμούς των λημμάτων. Ως δείγματα της γλώσσας καταχωρίστηκαν ακόμη μερικά δημοτικά τραγούδια της περιοχής, στα οποία τηρήθηκε το τοπικό γλωσσικό τους ιδίωμα, αφού καταγράφηκαν όπως τραγουθήθηκαν από τους

Τερπνιώτες και τους Νιγριτινούς τραγουδιστές δημοτικών τραγουδιών, χωρίς τις αλλαγές που παρεισέφρυσαν με την καταγραφή τους από τους ειδικούς. Καταχωρίστηκαν επίσης τα τοπωνύμια, καθώς και τα κύρια ονόματα που χρησιμοποιήθηκαν στην Τερπνή και στη Νιγρίτα. Τέλος, σημειώνεται ότι οι παραπομπές στα δείγματα γλώσσας γίνονται συντομογραφικά με την αναφορά του αύξοντα αριθμού κάθε δείγματος ή και άλλων στοιχείων, όταν αναφέρονται στα δημ. τραγούδια.

2. ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Από την πληθώρα του υλικού που καταγράφηκε έγιναν αναγκαστικά επιλογές για την καταχώρισή του στο βιβλίο. Κριτήριο βασικό για τις επιλογές ήταν η διαφορετικότητα από την κοινή γλώσσα και αναπόφευκτα η έκταση του βιβλίου.

2.1. Επιλογή λέξεων

2.1.1. Ο γενικός κανόνας για την επιλογή και την καταγραφή μιας λέξης στο λεξικό ήταν να μην υπήρχε καταχωρισμένη στο Λεξικό της Πρωίας. Αν υπήρχε, οι αλλαγές της έπρεπε να ήταν πέρα από αυτές που αναφέρονται στους κανόνες των παραγράφων 4.1 έως και 4.4.

Ο κανόνας όμως δεν εφαρμόστηκε

α'. Στα επίθετα που έχουν ένα γένος ιδιωματικό, π.χ. *παλαβός, παλαβιά, παλαβό*.

β'. Στα ρήματα που έχουν αρ. χρ. με τύπους ιδιωματικούς. Έτσι π.χ. καταχωρίστηκε το ρήμα *λύνου*, για να δοθεί ο τύπος *έλτσα*, το *πιθαίνου* για να δοθεί ο τύπος *πιθίνισκα* κλπ.

γ'. Σε λέξεις που έχουν κάποιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον σχετικό με την προέλευσή τους, π.χ. *μπα, πανέρ(ι), σαλός* ή διευκολύνουν στον καθορισμό της προέλευσης άλλων, π.χ. *αμπέλ(ι), άσπρους, βρύσ(η), πίτα, λιανός, ξινός, φίδ(ι), κά*.

δ'. Σε λέξεις που έχουν σημασία διαφορετική από την κοινή, π.χ. *βόλτα, θύματα, καρφώνου 2, κουλτούκ(ι), κουπανώ, λύκους, μανίζου, όρκους, φύλλα* κά.

ε'. Σε λέξεις που δε χρησιμοποιούνται πλέον στην κοινή γλώσσα, π.χ. *τσιουρά-πια, τιμαρεύου* κλπ.

στ'. Σε λέξεις που αναφέρονται στην ενδυμασία, φαγητά, έθιμα, παιχνίδια, εργαλεία ή στις καθημερινές ασχολίες παλιότερων εποχών. Στα λήμματα αυτά, εκτός από τον ορισμό και την προέλευσή τους δίνονται και στοιχεία που θα ενδιέφεραν περισσότερο τη λαογραφία παρά την καταγραφή του ιδιώματος. Δίνονται δηλαδή στοιχεία που αφορούν τη λειτουργία κάποιων εργαλείων, δίνονται περιληπτικές συνταγές φαγητών ή γλυκισμάτων, γίνεται σύντομη αναφορά σε έθιμα, γράφονται δυο λόγια για τα παιχνίδια κλπ. Ειδικά για τα παιχνίδια σημειώνεται ότι, για να είναι πλήρης η καταγραφή τους, καταχωρίστηκαν όλα τα ονόματα των παιχνιδιών της Τερπνής και της Νιγρίτας, ακόμη και αν είναι παραπλήσια, π.χ. *κούκλις, κοκλούδης* ή έχουν κοινά νεοελληνικά ονόματα, π.χ. *αγάλματα, μια ωραία πεταλούδα*.

ζ'. Από τους λαχνούς των παιχνιδιών δεν καταχωρίστηκαν οι λ. που δεν έχουν νοηματικό περιεχόμενο, έστω και αν διαφέρουν εντελώς από την κοινή γλώσσα. Εξαιρέση έγινε μόνο για τις λ. *κοκράνι* και *κουμπανιάντις*.

2.1.2. Σημειώνεται ακόμη ότι

α. Καταγράφηκαν τα ζώα και τα φυτά της περιοχής που έχουν ιδιωματικά ονόμα-

τα. Για τον προσδιορισμό τους δόθηκαν, όπου ήταν δυνατό, τα επιστημονικά τους ονόματα στην ελληνική ή τη λατινική γλώσσα ή χρησιμοποιήθηκαν μόνο τα κοινά ονόματα που είναι ευρύτερα γνωστά, π.χ. ο *μπούλους* προσδιορίστηκε με το όνομα παπαρούνα.

β. Για μερικές λέξεις προτιμήθηκε η καταχώρισή τους και σε άλλους τύπους πέρα από την ονομαστική του ενικού ή το α' ενικό πρόσωπο του ενεστώτα, αν έτσι αναδεικνύεται ο ιδιωματικός τους χαρακτήρας ή είναι αδύνατος ο εντοπισμός τους στο λεξικό με το απλό άκουσμά τους, για το μη γνώστη του ιδιώματος. Το ίδιο γίνεται και με τα παιχνίδια, αν το όνομά τους είναι στον πληθυντικό κάποιας ιδιωματικής λέξης. Έτσι καταχωρίστηκε η λέξη *γιρουντάδης* αντί της αντίστοιχης "γέ-*ρους*", η λέξη *έλτσα* ως αόρ. του *λύνου*, η λέξη *πατιρίκις*, ως όνομα παιχνιδιού, ενώ υπάρχει το λήμμα *πατιρίκα*. Οι λέξεις όμως *σιασίρτσα* ή *σ(η)κών*, που σχεδόν συμπίπτουν αλφαβητικά με τα λήμματα *σιασιρντώ*, *σ(η)κώνου* και διακρίνονται εύκολα μέσα στις αντίστοιχες παραγράφους, δεν καταχωρίστηκαν χωριστά. Επίσης καταχωρίστηκαν σε άλλους τύπους και τα ρήματα που δεν έχουν στο ιδίωμα τύπο στο α' ενικό του ενεστώτα, π.χ. *σμουχρών(ει)*, *τσιόκσα*.

γ. Στις λέξεις που είναι διαφοροποιήσεις της κοινής, η σημασία τους δίνεται με τον τύπο της κοινής, αν είναι και ταυτόσημες, αλλιώς δίνεται μόνο η ιδιωματική σημασία. Για παράδειγμα, στο λήμμα *πιθαίνου* καταχωρίστηκε ως σημασία η κοινή λέξη *πεθαίνω*, ενώ στο λήμμα *νάρθηκας* καταχωρίστηκε ως σημασία η λέξη *πρόναος* και όχι *νάρθηκας*, επειδή στην κοινή γλώσσα ο *νάρθηκας* είναι και όρος της ορθοπεδικής.

2.2. Επιλογή άλλου υλικού

Από τα δημοτικά τραγούδια που τραγουδιούνταν εδώ και γενιές στην Τερπνή και τη Νιγρίτα, για λόγους οικονομίας χώρου, καταχωρίστηκαν μόνο μερικά και προτιμήθηκαν κυρίως δημιουργήματα της περιοχής, επειδή σ' αυτά απεικονίζεται εναργέστερα το γλωσσικό ιδίωμα του τόπου.

Από τις παροιμίες, τα λαϊκά γνωμικά, τις παροιμιώδεις φράσεις και τα αινίγματα που συγκεντρώθηκαν, προτιμήθηκε να καταχωριστούν μόνο εκείνα που, πέρα από το γλωσσικό ιδιωματισμό τους, έχουν και το γνώρισμα να μην ταυτίζονται νοηματικά με άλλα που είναι ευρύτερα γνωστά.

Τέλος μερικά τοπωνύμια εντάχθηκαν και στα λήμματα του λεξικού, επειδή έχουν κάποιο ιδιαίτερο ετυμολογικό ενδιαφέρον ή σχετίζονται με την ιστορία και τα έθιμα του τόπου, όπως π.χ. *Άγιοις Μανδήλιους*, *Λισά*, *Πλατανούδια*, *Μπλος*, *Γκουλιουμαρυάκα* κ.ά.

3. ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

3.1. Διαδικασία αναζήτησης της προέλευσης

Η αναζήτηση της προέλευσης των λέξεων δεν ήταν στους αρχικούς στόχους αυτού του βιβλίου. Προέκυψε στη συνέχεια με το ψάξιμο στα λεξικά. Διαπιστώθηκε ότι πολλές λέξεις που ήταν καθαρά ελληνικές, τις θεωρούσαμε τούρκικες ή τουλάχιστο χωριάτικες, όπως μας τις έλεγαν στο σχολείο, και τις είχαμε αποβάλει από τη γλώσσα μας. Πολλές απ' αυτές είχαν την αρχή τους στην αρχαία ελληνική ή ήταν

αυτούσιες αρχαίες ελληνικές, με ή χωρίς τις αλλοιώσεις του ιδιώματος, όπως π.χ. *ένους, σέβας, λιβάδα, παρασταλιάζου, κινώ* κá. Έτσι, με κίνητρο αυτό το γεγονός αποτολμήθηκε η καταγραφή της προέλευσης για όλα σχεδόν τα λήμματα, ώστε ο μύθος για τις λεγόμενες χωριάτικες λέξεις να πάρει τις σωστές του διαστάσεις.

Για τις λέξεις που είναι παραλλαγές της κοινής νεοελληνικής κατέφυγα και αντέγραψα ό,τι υπάρχει στα λεξικά Ανδριώτη, Σταφυλίδη, Τεγόπουλου-Φυτράκη. Όπου υπάρχουν πολλές και διαφορετικές γνώμες προτιμήθηκε, τις περισσότερες φορές, να γραφεί μία. Για τις λέξεις που δε βρέθηκαν στα πιο πάνω λεξικά αναζητήθηκε η προέλευσή τους, για μεν τις ελληνικές στο Λεξικά της ελληνικής L.Sc., Λ.Ακ., Λ.Κρ., ενώ για τις λέξεις τουρκικής προέλευσης στα λεξικά της τουρκικής γλώσσας που αναφέρονται στον πίνακα των λεξικών. Η προσφυγή σε λεξικά άλλων γλωσσών, όπως το αλβανο-ελληνικό, το λατινο-ελληνικό κλπ. ήταν περιορισμένη και γι' αυτό δε γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σ' αυτά στον πίνακα των λεξικών. Η προσφυγή στα ξενόγλωσσα λεξικά συμπληρώθηκε από τη βοήθεια φίλων, ιδιαίτερα από το Δρα Κ.Σ. και το Δρα Π.Κ. Οι πληροφορίες για λέξεις εβρ., αραβ., περσ., που δεν βρέθηκαν στα λεξικά τα οποία χρησιμοποιήθηκαν, είναι δικές τους, ενώ οι πληροφορίες για λέξεις σλ. που δεν έχουν την κοινή λατινική γραφή, και οι πληροφορίες για λέξεις της βάλκ. τουρ. δόθηκαν από το Δρα Π.Κ.

Για τις λέξεις που δε βρέθηκαν στοιχεία στα βοηθήματα που χρησιμοποιήθηκαν ή βρέθηκαν αλλά ελλιπή, σε πολλές περιπτώσεις αποτολμήθηκε η καταχώριση προσωπικής άποψης, με την έννοια της πρότασης για τους ειδικούς, όπως π.χ. για τις λέξεις *καρκαντζαλοί, καρασούλ(ι)* κá. Σε ορισμένες περιπτώσεις η προσωπική άποψη προστέθηκε δίπλα στις καταχωρίσεις που βρέθηκαν στα λεξικά, όπως π.χ. στις λέξεις *κρίνα, ντιάλ(η)ς* κá. Έτσι ή αλλιώς η προσωπική άποψη ακολουθεί ένα διπλό αστερίσκο (**), ώστε ενδεχόμενα δικά μου λάθη να μη χρεωθούν σε άλλους και μάλιστα ειδήμονες.

Η προέλευση των λέξεων σημειώνεται στο τέλος του ορισμού κάθε λήμματος μέσα σε διπλή αγκύλη [] και με φορά αντίθετη από την καθιερωμένη. Έτσι οι αναγνώστες μπορούν να βλέπουν, με μια ματιά στην αρχή της αγκύλης, ποιες από τις λεγόμενες χωριάτικες λέξεις είναι ελληνικές και ποιες όχι. Για τις σύνθετες και τις παράγωγες λέξεις, μέσα στις αγκύλες αναφέρονται τα λήμματα στα οποία μπορεί ο αναγνώστης να βρει πληροφορίες για την προέλευσή τους, ενώ παραλείπονται συνήθως οι παραγωγικές καταλήξεις.

Σε ορισμένα λήμματα που δεν υπάρχουν αγκύλες, γίνεται έμμεση παραπομπή με πλάγια τυπογραφικά στοιχεία σε άλλο λήμμα, συνήθως με την τελευταία λέξη του ορισμού ή δεν δίνεται καμιά πληροφορία. Στη δεύτερη περίπτωση αυτό σημαίνει ότι ή δεν αναζητήθηκε η προέλευση ή ότι είναι προφανής. Σημειώνεται εδώ ότι δεν αναζητήθηκε η προέλευση για τα ιδιοματικά ονόματα ζώων ή φυτών και για τα παιχνίδια, όταν τα ονόματά τους δεν περιέχουν ερμηνευτικά στοιχεία που θα επέτρεπαν την προσφυγή σε λεξικά. Δεν επιχειρήθηκε επίσης αναζήτηση της προέλευσης για τις λέξεις της νηπιακής διαλέκτου ή τις φωνές για ζώα, αν δε βρέθηκαν αυτούσιες ή παραλλαγμένες στα λεξικά. Έτσι διατυπώθηκε πρόταση για τις λέξεις *σαμσάρ(ι), γρούνα, λιόδρουμους, μαγκακατσέλια, νινί, τζίσ(ι),* κá., δε διατυπώθηκε όμως για τις λέξεις *ρόμι μπουγάσαντα, ότσ(ι), ούγζ(ι)* κá. Τέλος, για όσες λέξεις

αναζητήθηκε η προέλευσή τους, χωρίς όμως αποτέλεσμα, καταχωρίστηκε το σύμβολο [;].

Για τα παλιά ονόματα των χωριών της περιοχής καταχωρίστηκαν πληροφορίες που βρέθηκαν στα βοηθήματα, ενώ για τη *Νιγρίτα*, τη *Σούρπα* και την *Τσιαρπίστα* διατυπώθηκαν και προσωπικές απόψεις.

3.2. Διαπιστώσεις για την προέλευση των λέξεων

Η έρευνα για την προέλευση των λέξεων οδήγησε σε ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις. Ως μαθητές νομίζαμε ότι όσες λέξεις δεν ακούγονταν στο σχολείο ήταν τουρκικές ή ειρωνικά λεγόμενες χωριάτικες. Δεν είναι όμως έτσι. Είναι ίσως ενδιαφέρουσες οι διαπιστώσεις και για τους άλλους αναγνώστες, εκτός από τους Τερπινώτες και τους Νιγριτινούς, μια και θα δουν, ανάμεσα στα άλλα, ότι επιβίωσαν στο ιδίωμα του τόπου μας λέξεις της αρχαίας ελληνικής που δεν κράτησε η κοινή γλώσσα.

Επιγραμματικά το ιδίωμα της Τερπνής-Νιγρίτας

3.2.1. Διατήρησε λέξεις από την αρχαία ελληνική γλώσσα που

α'. Δεν είναι καταγραμμένες στα λεξικά της κοινής γλώσσας, π.χ. *λιβάδα*, *ζουπυρόνου*, *όκνα* ή και στα λεξικά της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, π.χ. *ασαμόραστου*.

β'. Χρησιμοποιούνται σπάνια ή και καθόλου από την κοινή γλώσσα, π.χ. *σέβας*, *λαγγάζου*, *φρίζ(η)*.

γ'. Διατήρησαν και την σημασία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, π.χ. *καρφόνου 2*, *όρκους*, ή διατήρησαν τους ρ. τύπους με το -σκ-, που εκφράζει τη συνέχεια στον ενεστώτα και τον παρατατικό, π.χ. *πιθνήσκου*, *πηγήνισκα*.

δ'. Θεωρούνταν τουρκικής προέλευσης γιατί βρίσκονται μόνο στα τουρκικά λεξικά, π.χ. *κνάπ(ι)*.

ε'. Θεωρούνταν αορίστως ξένες λέξεις, π.χ. *απουλιάνα*, *κούτλους*, *μουρουγαρίζου*, *τραχανά*, *χασμούν(ι)*, *χλιάρ(ι)*, *ψουρούκια*.

Οι σπουδαιότερες από αυτές τις λέξεις παραθέτονται στο τέλος της εισαγωγής στον πίνακα 6 (σελ. 47).

3.2.2. Χρησιμοποίησε ελληνικές λέξεις που η κοινή γλώσσα ή τις εγκατέλειψε ή τις αντικατέστησε με ξενικές λέξεις. Χρησιμοποιήθηκε π.χ. η λέξη *ασφάλεια* εκεί που η κοινή γλώσσα χρησιμοποιεί τη λέξη *παραμάννα*, [< ιταλ. *paramano*], η λέξη *αναγκαίους* εκεί που η κοινή γλώσσα χρησιμοποιεί τη λέξη *καμπινέ*, [< γαλλ. *cabinet*].

3.2.3. Πολλές λέξεις του ιδιώματος είναι πιο κοντά στην αφετηρία τους, ελληνική ή ξένη, από τις λέξεις της κοινής γλώσσας, π.χ. *αζούγκ(ι)*, *βάια*, *δουράκνου*, *κιρνά*, *κουλιουμπάου* (-λυ- > -λιου-), *ούια*, *πικμέζ(ι)*, *πίτυρου*, *σιάλιαγκας*, *φρίζ(η)*.

3.2.4. Έχει ελληνικές λέξεις, που στην κοινή μπορούν να αποδοθούν μόνο περιφραστικά, π.χ. *παρασταλιάζου*.

3.2.5. Έχει πολλές ομοιότητες με τα ιδιώματα της Ηπείρου, κυρίως των Ιωαννίνων, π.χ. *αστριχιά*, (Λ.Ηπ. *αστρέχα*). Οι ομοιότητες αυτές, ενώ έχουν καταγραφεί στο σύνολό τους, δεν καταχωρίστηκαν, γιατί κάτι τέτοιο θα ξεπερνούσε τους στόχους αυτού του βιβλίου. Η ερμηνεία του φαινομένου είναι πάντως προφανής, αν ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι οι Ηπειρώτες μάστοροι δούλευαν μέχρι τη δεκαετία του '60 στον τόπο μας, αλλά και το γεγονός ότι πολλοί Ηπειρώτες καταδιωκόμενοι στον καιρό της τουρκοκρατίας εύρισκαν καταφύγιο στην περιοχή μας.

3.2.6. Διατήρησε μέχρι τη δεκαετία του '50 τις ελληνικές λέξεις για τα χρώματα, ενώ η κοινή τα είχε ήδη αντικαταστήσει με ξενικές λέξεις. Στην Τερπνή και στη Νιγρίτα έλεγαν μέχρι τότε, αλλά σε πολλές περιπτώσεις λένε και σήμερα, *γαλάζιου, ουρανό, θαλασσί, σταχτί*, σε αντίθεση με την κοινή όπου κυριάρχησαν τα μπλε, σιέλ, μπλε-μαρέν, γκρι κλπ.

3.2.7. Χρησιμοποίησε ξένες λέξεις

α'. Χρησιμοποίησε αντιδάνεια όπως και η κοινή ελληνική γλώσσα. Αυτά σημειώνονται στις αναφορές για την προέλευση των λέξεων, όπως βρέθηκαν στα λεξικά, π.χ. *μιταλί(ι), σινί, φιντάν(ι)*, ή όπως το σημείωσαν κάποιοι ειδήμονες φίλοι, π.χ. *κιουφτές*. Οι περιπτώσεις στις οποίες σημειώνονται δυο ή περισσότερες εκδοχές για την προέλευση λέξεων, ίσως να αφορούν αντιδάνεια αν η αναφορά γίνεται για ελληνική και ξενική προέλευση. Αν είναι όμως αντιδάνεια ή όχι, και αν ακόμη διατυπώνεται κάποια προσωπική άποψη, μόνο οι ειδικοί μπορούν να το πουν.

β'. Χρησιμοποίησε σύνθετες λέξεις από ελληνικές και τουρκικές, όπως *κουρμένους, μουρτσινιάζου, μουρτσουκλαίου* κά.

γ'. Χρησιμοποίησε ελάχιστες αυτούσιες λέξεις της τουρκικής γλώσσας, πολλές όμως με καταλήξεις ελληνικές, καθώς και παράγωγά τους, π.χ. *ταμάμ, ζαμάν, ζαμάνια, κουσί, κουσιαμάκ(ι), μπαϊλντώ, μπαϊλτζμα*. Ο συνολικός τους αριθμός, όπως φάνηκε από τη μέτρηση στο Κ, φαίνεται να είναι όσος περίπου ο αντίστοιχος στην κοινή ελληνική γλώσσα.

δ'. Χρησιμοποίησε λέξεις που προήλθαν από λατινικές, όπως π.χ. *πιρδουκλώνου, κόλλιντα, φιλί(=φέτα), τσαρβούλι* κλπ.

ε'. Χρησιμοποίησε ελάχιστες λέξεις σλαβικές, όπως π.χ. *σιάικα, γκρόζους* κλπ.

στ'. Χρησιμοποίησε λέξεις που βρίσκονται σε πολλές βαλκανικές γλώσσες. Όταν στην προέλευση αυτών των λ. αναφέρονται και άλλες βαλκ. γλώσσες μαζί με την ελληνική, αυτό απλώς δηλώνει την ύπαρξη της λ. και σε άλλες γλώσσες, χωρίς να δηλώνεται η φορά της εξέλιξής της. Εξάλλου η φορά της διακίνησης μιας λέξης στις βαλκανικές γλώσσες δεν μπορούσε να είναι και δεν είναι στόχος αυτού του βιβλίου.

3.2.8. Μερικές από τις ελληνικές ή και ξενικής προέλευσης λέξεις, ίσως έχουν γενικότερο ετυμολογικό ενδιαφέρον π.χ. *καρκαντζαλοί, καραούλ(ι), κριμανταλάς, κρίνα, τέλια, φιγγουλουγώ, Μαργαρώνα*(τοπων. Νιγρ.).

3.2.9. Ειδικά για τα τοπωνύμια σημειώνεται ότι κυριαρχούν τα ελληνικά, πολλά από τα οποία είναι λέξεις της αρχαίας ελληνικής γλώσσας ή παράγωγά της. Δευτερεύουσα έκταση έχουν τα τουρκικής προέλευσης και τέλος ελάχιστα είναι λέξεις λατινικής, σλαβικής, αλβανικής ή άλλης προέλευσης. Ιδιαίτερα σημειώνεται ο ελάχιστος αριθμός τοπωνυμίων σλαβικής προέλευσης. Στην Τερπνή για παράδειγμα το μόνο τοπωνύμιο που έχει αναμφισβήτητα σλαβική προέλευση, και δε χρησιμοποιείται από την κοινή ελληνική γλώσσα, είναι η *λιάσκα*.

Αναλυτικά η κατανομή των τοπωνυμίων, ανάλογα με την προέλευσή τους, φαίνεται στο τέλος της εισαγωγής στον πίνακα 7 (σελ. 48). Σημειώνεται μόνο ότι μετρήθηκαν ως ελληνικά τα τοπωνύμια που αναφέρονται σε επώνυμο ή προσωνύμιο Ελλήνων, ανεξάρτητα από την προέλευση του επώνυμου ή του προσωνύμιου. Έτσι μετρήθηκε ως ελληνικής προέλευσης το τοπωνύμιο *τ' Γούρη του σιουλνιάρ(ι)*.

3.2.10. Τέλος, στα 8000 και πλέον λήμματα που καταχωρίστηκαν στο λεξικό,

κατάμετρήθηκαν χωρίς τα παράγωγά τους 1000 περίπου τουρκικές λέξεις, 156 λατινικές, 52 σλαβικές, (17 βουλγαρικές, 9 σερβικές, 26 αορίστως σλαβικές) και 14 αλβανικές.

4. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ

4.1. Μετατροπές ο, ω > ου

Τα άτονα ο ή ω της κοινής μετατρέπονται γενικά σε ου, ενώ τα τονιζόμενα διατηρούνται, π.χ. πόνος > *πόνους*, σοφός > *σουφός*, χώνω > *χώνου*. Το φαινόμενο είναι γνωστό και στην κοινή ελληνική γλώσσα, (Λ.Αν. λήμμα ου), αλλά σε περιορισμένη έκταση. Το ου προφέρεται όπως στη λ. λουλούδι. Σε ελάχιστες περιπτώσεις ο ήχος είναι κάτι ανάμεσα στο ου και το ο. Γι' αυτές τις λίγες περιπτώσεις προτιμήθηκε η απόδοση του ήχου με ου, επειδή τα σύμβολα δεν επαρκούν για την απόδοση όλων των ήχων. Για παράδειγμα, στη λέξη *άλογο* της κοινής γλώσσας το πρώτο ο μετατρέπεται σε καθαρό ου, ενώ η κατάληξη ακούγεται ως κάτι ανάμεσα στο ο και στο ου. Το ίδιο γίνεται και με το άρθρο ο, που πιο πολύ ακούγεται ως ου και λιγότερο ως ήχος ανάμεσα στο ο και το ου. Έτσι θα γράφουμε *ου άνθρωπος*, *τ' άλογου*. Αξιοσημείωτο είναι ότι το τονιζόμενο ο κρατήθηκε ακόμα και σε περιπτώσεις που στην κοινή γλώσσα μετατράπηκε σε ου. Έτσι η περόνη της αρχαίας ελληνικής, ενώ στην κοινή έγινε πιρούνη, στο ιδίωμα της Τερπνής και της Νιγρίτας διαμορφώθηκε ως *πιρόν(ι)*.

Υπάρχουν ελάχιστες εξαιρέσεις πραγματικές ή φαινομενικές όπως

- ό > ού, στόλισμα > *στούλτζμα*
- ώ > ού, βρακοζώνα > *βρακουζούνα*
- ο > ού, νονός > *νούνους*.
- ω > ι, γινωμένος > *γινιμένους*, από γεννημένος > *γιννιμένους* > *γινιμένους*
- ό > έ, όμορφος > *έμουρφους*, αρχ. εϋμορφος (> έμμορφος) > *έμουρφους*.
- ώ > ού, ξεφώλιασμα > *ξιφούλιασμα*, όμως είναι *ξεφωλιάζω* > *ξιφουλιάζου* κλπ.

4.2. Μετατροπές ε, αι > ι

Τα άτονα ε και αι μετατρέπονται σε ι, ενώ τα τονιζόμενα διατηρούνται, π.χ. *πηγαίνω* > *πααίνου* > παρ. (*πάαινα*) > *πάινα*, *παιδί* > *πιδί*, ενώ *πεθαίνω* > *πιθαίνου*.

Υπάρχουν ελάχιστες εξαιρέσεις πραγματικές ή φαινομενικές όπως

- έ > ό, έξω > *όζου*.
- έ > ή, έπινα > *ήπινα*, έλεγα > *ήλιγα*, έφερνα > *ήφιρνα*, δεσ θέλω > *ήθιλα*.
- ε > ια, λερώνω > *λιαρώνου*.
- αι > ια, και > *κια*.
- αί > ί, πεθαίνω > *πιθίνισκα*, όμως είναι *πεθαίνω* (> *πέθαινα*) > *πέθινα* > (*πεθίνισκα*) > *πιθίνισκα*.
- έ > ιό, γέμιζα > *γιόμουζα*, όμως *γεμίζω* > *γιουμόζου* > *γιόμουζα*

4.3. Μετατροπές στα τελικά ι, η, οι, ει

4.3.1. Το τελικό άτονο *ι* στα ουδέτερα ουσιαστικά αλλά και σε κάποια επιρρήματα ή αντωνυμίες έχει ιδιαίτερη προφορά. Δε διατηρείται σε ξεχωριστή συλλαβή ούτε χάνεται εντελώς. Συγχωνεύεται με το τελευταίο σύμφωνο, στο οποίο δίνει μια διαφορετική προφορά, (συνιζήμενο *ιώτα*). Για παράδειγμα στην τρισύλλαβη λέξη *λεμόνι* το *ι* συγχωνεύεται με το *ν* και η *λ*. προφέρεται ως *δισύλλαβη*. Δεν ακούγεται δηλαδή η συλλαβή *νι*, ούτε όμως το *ν* ακούγεται όπως το καθαρό τελικό *ν*. Προφέρεται σαν κάτι ανάμεσα στο *ν* και το *νι*, και γι' αυτό δε θα γράφεται ούτε *λιμόνι* ούτε *λιμόν*. Θα προτιμηθεί για την απόδοση του ήχου ο συμβολισμός *λιμόν(ι)*. Το ίδιο θα γίνεται και όπου αλλού το *ι* συγχωνεύεται στην προφορά με το προηγούμενο σύμφωνο, π.χ. *έτσ(ι)*, *κάτ(ι)* κλπ. Δεν ισχύουν όμως τα προηγούμενα για το τελικό *ι* όταν το ουσιαστικό ακολουθείται από τις προσωπικές αντωνυμίες *μ'*, *σ'*. Για παράδειγμα, λέγαμε *έχου καλό πουδάρ(ι)* και *βάρισα του πουδάρι μ'*. Δεν ισχύουν επίσης για τους ρηματικούς τύπους του αορίστου και της προστακτικής, όπου το *ι* διατηρείται, π.χ. *έλνσι*, *λύσι*, *λέι* κλπ.

Το χαρακτηριστικό αυτής της προφοράς μεταφέρθηκε και στις τουρκικές λέξεις. Έτσι το τούρκικο *bardak* δεν λεγόταν *μπαρ-ντάκ*, ούτε όμως *μπαρ-ντά-κι*. Προτιμήθηκε η ενδιάμεση κατάσταση το *μπαρ-ντάκ(ι)*. Αντίθετα, κάποια προσφυγόπαιδα της γενιάς μας, επηρεασμένα προφανώς από το γλωσσικό ιδίωμα των γονιών τους, δεν πρόφεραν το τελικό *ι*, ακόμα και στις ελληνικές λέξεις. Έτσι έλεγαν *τσιουράπ*, *κρουμύδ*, *παμπόρ*.

4.3.2. Ανάλογα προφέρονται και συμβολίζονται τα τελικά άτονα *η*, *ει*, *οι*, *υ*. Έτσι έχουμε συγχώνευση στις λέξεις *βρύσ(η)*, *κλείν(ει)*, *ανθρώπ(οι)*, *βράδ(υ)* και διατήρηση στις λέξεις *χαραή*, *βαρεί*, *πουλνοί*, *πουλύ* κλπ. Σημειώνεται ότι και σε κάθε άλλη περίπτωση, όπου το φωνήεν συγχωνεύεται με το προηγούμενο σύμφωνο με σύγχρονη απώλεια συλλαβής, η προφορά θα αποδίδεται με το συμβολισμό της διπλής παρένθεσης, π.χ. η τρισύλλαβη λέξη *ση-μά-δι* γίνεται *μονοσύλλαβη σ(η)μάδ(ι)*.

Εξαιρέσεις

α. Στους ασυναίρετους τύπους των ρημάτων δε συμβαίνει το ίδιο. Το *ει* του *γ'* ενικού προσώπου ακούγεται, όπως και στο *α'* πρόσωπο, ως παράταση της προηγούμενης συλλαβής. Για παράδειγμα, όπως το *χουράου* ακούγεται ως *δισύλλαβο* με τη δεύτερη συλλαβή παρατεταμένη, έτσι ακούγεται και το *χουράει*. Η παράταση αυτή ποικίλει από *ρήμα* σε *ρήμα* και από *άτομο* σε *άτομο*, γι' αυτό και, ανάλογα με το άκουσμα, το σύμβολο () αλλού χρησιμοποιήθηκε και αλλού όχι, π.χ. *χουχλακά(ει)*, *χουράει*.

β. Το *οι* στο τέλος των λέξεων, όταν προηγείται φωνήεν, άλλοτε συγχωνεύεται με την προηγούμενη συλλαβή π.χ. *κλούβ(ιοι)*, άλλοτε διατηρείται *α-γί-οι*. Στις περιπτώσεις όμως που δέχεται και την προσθήκη ενός *ν*, ανεξάρτητα αν προηγείται φωνήεν ή όχι, ο ήχος και η συλλαβή διατηρούνται, όπως στο σχήμα, *διακόσιοι > δια-κό-σ(ιοι) > δια-κό-σ(ι)νοι*, *τόσοι > τόσ(οι) > τό-σνοι*, *πολλοί > που-λνοί* κλπ.

4.4. Μεταβολές στα μη τελικά *η* και *ει*

4.4.1. Τα άτονα *ει* και *η* της τελευταίας συλλαβής, όταν δεν είναι τελικά, ακολουθούν συνήθως την ίδια συμπεριφορά με τα αντίστοιχα τελικά. Για παράδειγμα η λέξη *σαλιάρης* γράφεται και προφέρεται ως *δισύλλαβη*, *σα-λιάρ(η)ς*, το κλείνει γίνεται

ται *κλείν(ει)ς*. Όμως πολλές φορές έχουν και διαφορετική συμπεριφορά. Άλλοτε χάνονται εντελώς π.χ. *γρουνάρ(η)ς* > *γρουνάρς*, *κλείν(ει)ς* > *κλεινς*, άλλοτε στη θέση τους προστίθεται ένα τ, ως ευφωνικό σύμφωνο, αν το προτελευταίο σύμφωνο είναι λ ή ν, π.χ. *θέλεις* > *θέλ(ει)ς/θελς/θελτς*, *κάνεις* > *κάν(ει)ς/κανς/καντς*. Οι τύποι αυτοί θα χρησιμοποιούνται στα παραδείγματα ανάλογα με το πώς ακούστηκαν, γιατί η προφορά διαφέρει από άτομο σε άτομο και δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί ο συνηθέστερος τύπος, ενώ είναι πολύ δύσκολο να γράφονται πάντοτε όλοι οι τύποι.

4.4.2. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η προφορά τους στους ρηματικούς τύπους με καταλήξεις της κοινής -ζεις/-σεις και στα παροξύτονα ουσιαστικά που λήγουν σε -ζης/-σης. Στις περιπτώσεις αυτές το ει/η της τελευταίας συλλαβής αποβάλλεται, αλλά ακούγεται σαν να μεταπήδησε στην προηγούμενη συλλαβή. Έτσι το φωνήεν πριν από το -ζης/-σης παρατείνεται στην προφορά, χωρίς όμως να προστίθεται συλλαβή. Για το λόγο αυτό πριν από το ζ/σ γράφεται πρόσθετο (ει)/(η) και η λέξη καταλήγει σε διπλό σύμφωνο ζς/σς. Έτσι έχουμε τα σχήματα *τρίζου* > *τρί(ει)ζς*, *φουνάζου* > *φουνά(ει)ζς*, *κρυγιώνου* > *θα κρυγιώ(ει)ςς*, *σκούζου* > *σκού(ει)ζς*, *γρουσούζης* > *γρουσού(η)ζς*, *Θανάσης* > *Θανά(η)ςς*, *Γηρούσης* > *Γηρού(η)ςς* κλπ. Σημειώνεται ότι στα ουσιαστικά στη γενική και στην αιτιατική η προφορά ακολουθεί τον κανόνα 4.3.2, π.χ. τ' *Θανάσ(η)*, *του Γηρούσ(η)* κλπ.

Εξαιρέσεις

Το η της τελευταίας συλλαβής διατηρείται, όταν η τελευταία συλλαβή είναι -τζης, -τρης, π.χ. *αμάκατζης*, *βράκατζης*, *λαγάτρης*, όπως και σε πολλά κύρια ονόματα π.χ. *Γιώργης*.

4.5. Άλλες αλλαγές στα φωνήεντα

Συνηθισμένο φαινόμενο στα φωνήεντα είναι οι συγκοπές των συλλαβών, που δεν μπορούν όμως να ενταχθούν σε κανόνα.

Ενδεικτικά αναφέρουμε μερικές περιπτώσεις

4.5.1. Τα άρθρα συγκόπτονται, όπως φαίνεται στον πίνακα 1 (σελ. 38).

4.5.2. Δεν συγκόπτονται οι τονιζόμενες συλλαβές, π.χ. *κατουρώ* > *κατρώ*, *κατουρούσα* > *κατρούσα*, *κατούρησα* > *κατούρσα*.

4.5.3. Στον παθητικό αόριστο το η της κατάληξης -ηκα συγχωνεύεται με το προηγούμενο σύμφωνο ή αποβάλλεται, μόνο του ή και μαζί με το προηγούμενο σύμφωνο, π.χ. *λύθηκα* > *λύθ(η)κα* > *λύθκα*, *πρήστηκα* > *πρήστ(η)κα* > *πρήσ(η)κα* > *πρήσκα* κλπ.

Σημειώνεται και εδώ ότι δεν μπορούν να ιεραρχηθούν οι τύποι αυτοί ως προς τη συχνότητά τους γιατί διαφέρει η χρήση τους από άτομο σε άτομο.

4.5.4. Το ι στην προτελευταία συλλαβή των ουσιαστικών και των επιθέτων έχει συνήθως την τύχη του τελικού ι, (4.3.1.), π.χ. *πέσιμο* > *πέσ(ι)μου*, *ξύσιμο* > *ξύσ(ι)μου*, *τζαμπάζικος* > *τζιαμπάζ(ι)κους*, *βολικός* > *βουλ(ι)κός*, *μπόλικος* > *μπόλ(ι)κους*, ενώ είναι νευρικός > *νιβρικός*. Στις καταλήξεις -ίδικος και -άδικος των επιθέτων χάνεται και γίνονται *-ίθκους*, *-άθκους* π.χ. *γουρλίδικος* > *γουρλίθκους*, *γουρλίθκια*, *γουρλίθκου*, *τσαγκαράδικος* > *τσαγκαράθκους*.

4.5.5. Πολλές φορές η αποβολή φωνηέντων συνοδεύεται από προσθήκη συμφώ-

ων, συνήθως τ, (δες 4.4.1).

4.5.6. Εκτός από τις προθέσεις και τα άρθρα, το τελευταίο άτονο φωνήεν παθαίνει έκθλιψη στην προστακτική του ενικού, όταν ακολουθείται από τις αντωνυμίες *των, την, του*, π.χ. *λύσ' των, λύσ' τις, λύσ' τα*, ενώ στον πληθυντικό διατηρείται, π.χ. *λύστι των, λύστι τις* κλπ. Το ίδιο γίνεται και με το ρήμα είναι, π.χ. *πού 'ν' τους Γιώργης; πού 'ν' την Μαριγώ; πού 'ν' του του σκιπάρ(ι);* Σπάνια εκθλίβεται σε άλλες περιπτώσεις, όπως π.χ. *κάτω > κατ, παρακάτω > παρακάτ, επάνω > απάν, σ' διαβόλ' τ' μάνα* κλπ.

4.5.7. Συχνή είναι και η αφαίρεση αρχικού φωνήεντος, π.χ. *αγελαδάρης > γιλαδάρ(η)ς, οκνεύω > κνεύου* κλπ.

4.5.8. Η προσθήκη αρχικού φωνήεντος είναι συνηθισμένο φαινόμενο, *μασχάλη > αμπασκάλη(η)*, ιδιαίτερο όμως ενδιαφέρον έχει η προσθήκη του ι από το άρθρο *τις* στα αριθμητικά *δυο, τρεις* που ακολουθούν, όπως φαίνεται στα σχήματα *τις δυο > τ'ς ιδυό, τις τρεις > τ'ς ιτρείς*, π.χ. *θέλου για τ'ς ιδυό, για τ'ς ιτρείς θα τ'ς πω*.

4.5.9. Στις αντωνυμίες *μι* και *σι*, πριν από φωνήεν, το ι εκθλίβεται, αλλά και συγχωνεύεται, όπως το τελικό ι των ουσιαστικών. Για παράδειγμα η κοινή φράση "μου ανοίγεις" γίνεται *μ' ανοίγς* ή πιο συχνά *μ(ι) ανοίγ(ει)ς*. Έτσι λέγεται *μη μ(ι) ανοίγ(ει)ς κι θα σι πω, άμα σ(ι) αρχινίσου τ'ς παταριές δα σι πω γω σένα*.

4.5.10. Είναι συνηθισμένο φαινόμενο η συγκοπή της τελευταίας συλλαβής σε διάφορους ρ. τύπους, όπως *λένε > λεν, κάνουν > καν, να διώξουν > να διωξ',* κλπ. Για παράδειγμα λέγεται, *λεν κι καν ό,τι θέλουν, ήρταν τ' άγρια να διωξ' τα ήμια, σ(η)κων' / σ(η)κόνους γιατί άργησις*.

4.5.11. Διάφορες άλλες αλλαγές στα φωνήεντα φαίνονται στα σχήματα

α > ι,	φαινόμαστε > φαίνουμιστι.
α > ου,	δύναμαι > δύνουμι.
αυ > ου,	μαυρο- > μουρου-, π.χ. <i>μουρουγαρίζου</i> .
ευ > ιβ,	πλευρό > πλιβρό.
ευ > ιφ,	τελευταίος > τιλιφταίους.
ι > ια,	ταγγίζω > ταγγιάζου
ι > ιου,	τσιμπώ > τσιουμπώ.
ό > α,	όρνιθα > αρνίθα.
ου > ι,	κουτσοιλιά > κουτσιλιά.
ί / ή / ύ > έ / αί	παραγίνομαι > παραγένουμι, θα κυκλοφορήσω > θακυκλοφουρέσου, αρχ. τραχύνω > τραχαίνου.

4.6. Αλλαγές στα σύμφωνα

4.6.1. Ο μόνος κανόνας γενικής εφαρμογής, που μπορεί να διατυπωθεί για τις αλλαγές των συμφώνων, είναι αυτός της αποβολής του τελικού ς των ουσιαστικών, όταν ακολουθείται από τις κτητικές αντωνυμίες *μ', σ', μας, σας*, π.χ. *πατέρα μ' δε θέλ(ει) να έρτ(ει), πατιράδι μας ούλου μαλώνουν, αλουγά μας καρδουπονάει, φέρι μι τ'ς θεκε μ' τ'ς σιρβέτις, δεν των έχου τ'ς γούνα μ' του μανίκ(ι)*.

4.6.2. Συνηθισμένο φαινόμενο είναι επίσης η αποβολή του γ από τις συλλαβές

-γα, -για, π.χ. έφαγα > έφραα, πλαγιά > πλαϊά, πλαγιάζω > πλαϊάζου.

4.6.3. Για τις άλλες αλλαγές στα σύμφωνα, σε σχέση με την κοινή, παραθέτουμε μερικά παραδείγματα.

αυσ > αυψ,	απόλαυση > απόλαψ(η).
β > γ,	σουβλί > σουγλί.
β > μπ,	βρε > μπρε, βομβυλιός > μπουμπουρας.
βκ > φκ,	κατέβηκα > κατέβκα > κατέφκα.
βλ > γκλ,	βλέφαρα > γκλέφαρα.
γ > β,	ανεχόρταγος > ανιχόρταβους.
γ > δ,	αλογόμυγα > αλουγόμυγα > λαγόμδα, (Νιγρ.).
γ > κ,	έφυγα > έφκα.
γ > λ,	γιουφκάδια > λιφκάδια, (Νιγρ.).
δ > θ,	δικός > θκός, ακίδα > ακίθα.
ζ > θ,	ζλόσταχτ(η) > θλόσταχτ(η).
θ > τ,	ορθάνοιχτος > ουρτάνοιχτους, τρία + ωθώ > τριώτα.
θ > φ,	θηλυκώνω > φλυκώνου.
κ > γκ,	καρντάσης > καρντά(η)ς > γκαρντά(η)ς.
κ > τ,	κεχρί > τυχρί, κι εκείνος > τικείνους.
λ > β,	λιβάδα > βιβάδα.
λ > γ,	λίαν > λιον > γιον.
λ > ν,	συστέλλομαι > συστένουμι.
μ > μπ,	μηλιά > μπλια, καμήλα > καμπλάρς.
ξ > σ	ξουφρουνιά > σουφρουνιά.
π > μπ,	πηλός > πλος > μπλος.
ρ > λ,	παγκάρι > παγκάλ(ι).
ρθ > ρτ,	ορθός > ουρτιός, ολόρθος > αλόρτους.
στσ > χτσ,	αρρουστάου > αρρώσσσα > αρρώχτσα.
τ > θ,	τρέφω > θρέφου.
τ > κ,	φτιάχνω > φκιάνου, μιτζίτια {μιτζί-τχια} > μιτζίκια.
τ > ντ,	όταν > όντας, τακλάκ(ι) > ντακλάκ(ι).
τρ > θρ,	βάτραχος > βάθρακας.
τσ > τζ,	τσουνί > τζουνί, μσν. τσίρρος > τζίρους.
τσ > ψ,	λότσιους > λόψιους.
τσμ > τζμ,	ονομάτισμα (> νουμάτσμα) > νουμάτζμα.
φ > θ,	εφημερίδα > θημιρίδα
φ > φτ,	θα βαφώ > θα βαφτώ > βαφτούς.
φτ > φκ,	φτιάχνω > φκιάνου
χ > κ,	σχίζα > σκίζα.
χτκ > χκ > θκ	κοιτάζουμι > κοιτάχτκα > κοιτάχκα > κοιτάθκα.

Σημείωση 1. Στο σύμπλεγμα τσμ χρησιμοποιείται ζ αντί για σ, για να αποφευχθεί η συμμορφωσή του σ με το τ, έτσι γράφεται *λιάντζμα, κούρντζμα*, κλπ.

Σημείωση 2. Ακόμη στα σύμφωνα παρατηρείται αντιμετάθεση, π.χ. κλωνάρια > *κουλνάρια*.

Σημείωση 3. Στο σχήμα καλλικάντζαροι > *καρκαντζαλοί* η αντιμετάθεση είναι φαινομενική, αφού το σχήμα λειτούργησε αντίστροφα.

4.7. Ορθογραφία

4.7.1. Για την απόδοση των ιδιοματικών λέξεων χρησιμοποιήθηκε, όπου ήταν δυνατό, η ορθογραφία της κοινής ελληνικής γλώσσας. Έτσι υποδηλώνεται η προέλευση των λέξεων π.χ. *συνταυλίζου*, [αρχ. σὺν + αρχ. δαυλός], και διακρίνονται μεταξύ τους ομόηχες λέξεις, π.χ. φτηνός, [μτγν. εὐθηνός], και φτινός, [μσν. φτενός]. Στον προφορικό λόγο βέβαια και στις φράσεις *φτηνιά την πήρις τ' λαμπάδα*, ή *φτινό του έκουπισ του φιλί*, μόνο από το νόημα φαίνεται η προέλευση και η ορθογραφία των λέξεων. Όπου όμως δεν υπάρχουν αντίστοιχες κοινές λέξεις ή δε δημιουργεί πρόβλημα η απλοποίηση της γραφής προτιμήθηκε τις περισσότερες φορές η απλούστερη γραφή, π.χ. αρχ. λείβω > *λιβάδα*, άλλοι > *άλνοι*.

4.7.2. Οι μεταροπές των ε και αι σε ήχο ι, που αποδόθηκαν με ι, έχουν ως αποτέλεσμα να γράφονται διαφορετικοί τύποι με την ίδια ορθογραφία και η διάκρισή τους να γίνεται από τα συμφραζόμενα, π.χ. *λύνομαι > λύνουμι, λύνουμε > λύνουμι*, σκούντησε > *σκούντσι*, που είναι αόριστος ή προστακτική του *σκουντώ*. Έτσι στις φράσεις *σκούντσι Νίκους την πόρτα κι σφάλτσι, Νίκου σκούντσι την πόρτα να σφαλίσ(ει)*, είναι σαφές πότε είναι προστακτική και πότε αόριστος. Ανάλογες είναι και οι περιπτώσεις αδυναμίας διάκρισης του παρατατικού από τον αόριστο, όταν είναι ομόηχοι, π.χ. *πλένου > έπλινα, έπλινα*.

4.7.3. Οι αρχαίες ελληνικές λέξεις οι μεταγενέστερες και οι μεσαιωνικές, αποδόθηκαν με το πολυτονικό σύστημα γραφής.

4.7.4. Η έλλειψη γραπτού λόγου στο ιδίωμα οδήγησε στην ανάγκη μερικές φορές να γίνουν διπλές καταχωρίσεις, π.χ. *τριόρ(ι)/τριώρ(ι), καθόρ(ι)/καθώρ(η)*.

4.7.5. Η συλλαβική αύξηση στον παρατατικό ή τον αόριστο αποδόθηκε με 'ή'', όταν ο ήχος είναι τονιζόμενο ι, κατά το σχήμα θέλω > ήθελα > *ήθιλα*. Έτσι, ενώ στο ρήμα *λύνω* έχουμε το σχήμα *λύνου > έλυνα, έλτσα*, στα ρήματα *φέρνω, πίνου, παίρνω*, έχουμε τα σχήματα *φέρνου > ήφιρνα, πίνου > ήπινα, παίρνου > ήπιρνα*.

4.7.6. Οι σλαβικές λέξεις, βουλγαρικές ή σερβικές, που δεν αντήθηκαν από γραπτές πηγές, αποδόθηκαν με λατινικά στοιχεία έτσι ώστε να αποδίδουν κατά το δυνατό τους ήχους που ακούστηκαν.

4.7.7. Οι λ. *για, ια*, όταν είναι διαζευκτικοί σύνδεσμοι γράφονται *γιά, ιά*.

Σημείωση. Επειδή σε κάποια ρ. ακούγονται το ίδιο συχνά, για τον ίδιο τύπο, οι καταλήξεις *-έβκα* ή *-έφκα*, όπως *ανιβαίνου > ανέβκα/ανέφκα*, η απόδοση του ευ γίνεται με *εβ* ή *εφ*, ανάλογα με τον ήχο που ακούγεται στο ιδίωμα, π.χ. *παιδ-εύ-τηκα > πιδ-έφ-κα, χαλεύου > χαλεύ(ει)ς* αλλά και *χαλέβς*.

4.8. Τονισμός

Οι πιο σημαντικές παρατηρήσεις για τον τονισμό μπορούν να συνοψιστούν στα

πιο κάτω.

4.8.1. Σε πολλές περιπτώσεις δεν τηρείται ο κανόνας της τρισυλλαβίας και τονίζεται η συλλαβή πριν από την προπαραλήγουσα, π.χ. φαινόμεστε > *φαινόμεμιστι*, *επαίζαμε* > *έπιζαμι*. Φαίνεται ότι προτιμήθηκε αυτός ο τρόπος τονισμού, για να μην αλλοιωθούν οι ήχοι από την εφαρμογή των κανόνων για τις μετατροπές των ο/ω/ε /αι, (δες 4.1, 4.2). Για παράδειγμα στο κ. ρήμα φαίνομαι έχουμε τους τύπους *φαινόμεμι*, *φαίνισι*, *φαίνιτι*, *φαινόμεμιστι*... και στον παρατατικό του παίζω τους τύπους *έπιζα*, *έπιζις*, *έπιζι*, *έπιζαμι*... Αν εφαρμοζόταν ο κανόνας της τρισυλλαβίας, παράλληλα με τους κανόνες 4.1, 4.2, τότε οι τύποι των πιο πάνω ρημάτων θα ήταν *φινόμαστι*, *παιζαμι*. Αντί γι' αυτούς όμως προτιμήθηκαν οι τύποι *φαινόμεμιστι* και *έπιζαμι*.

Σημειώνεται ότι και στην περίπτωση αυτή κάποια προσφυγόπαιδα της γενιάς μας, οι *τσιαμτσιαλήδισ*, ακολουθώντας προφανώς το ιδίωμα που μιλιόταν στα σπίτια τους, τηρούσαν τον κανόνα της τρισυλλαβίας, κόβοντας όμως την τελευταία συλλαβή. Έτσι έλεγαν *φαινόμεμαστ*, *έπιζαμ* κλπ.

4.8.2. Σε πολύ λίγες περιπτώσεις παρατηρούνται αλλαγές στη θέση του τόνου, σε σχέση πάντα με την κ. γλώσσα, π.χ. άνθρωποι > *ανθρώπ(οι)*, καλλικάντζαροι > *καρκαντζαλοί*.

4.8.3. Η αλλαγή τόνου μερικές φορές χρησιμοποιείται για την αντιστροφή της σημασίας, π.χ. *αγκαθουτός* > *αγκάθουτους*.

4.9. Προφορά

4.9.1. Οι συγκοπές και οι αλλαγές φωνηέντων δημιουργούν προβλήματα στην προφορά και πέρα από όσα προαναφέρθηκαν. Έτσι δημιουργούνται φαινόμενα ασυνήθιστα στην κοινή γλώσσα, όπως

α. Δυσκολοπρόφερτα συμπλέγματα συμφώνων, π.χ. *μπούρτζμα*, *ζγκρουβάλ(ι)*, *σκαλτσιήρ(ι)*, (δες 4.6.3, Σημείωση 1).

β. Διπλά τελικά σύμφωνα, π.χ. *θα βάζεις* > *θα βά(ει)ζς*, *θα λύσεις* > *θα λύ(ει)ςς*, (δες 4.4.2).

4.9.2. Για κάποιες λέξεις τουρκικής προέλευσης δεν επαρκούν τα φωνήεντα της ελληνικής για να αποδοθεί η προφορά τους και χρησιμοποιήθηκε το σύμβολο (ι') επειδή στην τουρκική αποδίδεται ο αντίστοιχος ήχος με ι. Για παράδειγμα η λέξη της κοινής τακίμι, τουρ. *takim*, γίνεται δισύλλαβη με τη συγχώνευση του τελικού «ι», ενώ ο ήχος της δεύτερης συλλαβής δεν αποδίδεται με κανένα ελληνικό φωνήεν. Η προφορά της δίνει την εντύπωση ότι στη δεύτερη συλλαβή το «κ» ακούεται όπως θα ακουγόταν ασυνόδευτο από φωνήεν και γράφεται *τακ(ι')μ(ι)*. Το ίδιο φαινόμενο συναντούμε και αλλού, όπως στις λέξεις *γκ(ι')ρτ* (*girt*), *κ(ι')ρ(ι)* (*kir*), *κ(ι')σίρς* (*kisir*), *χ(ι')ρκα* (*hırka*), *χ(ι')ρτας* (*hirt*), κá.

4.9.3. Χρησιμοποιείται το ζευγάρι { } στη αρχή των ορισμών, για την απόδοση της προφοράς μερικών λέξεων που η προφορά τους είναι άγνωστη ή διαφορετική από την προφορά τους στην κοινή γλώσσα. Η προφορά αποδίδεται, αν το περιεχόμενο της { } διαβαστεί όπως γράφεται, π.χ. για τις γνωστές λέξεις γίδα, ήπια, βαριέμαι θα γραφόταν η προφορά τους αντίστοιχα {γίδα}, {ήπια}, {βαριέμαι}.

Ιδιαίτερα σημειώνεται

α'. Την προφορά του *ια*, που όταν ακούγεται ως μονοσύλλαβο, όπως στη λέξη

μιλιά της κοινής γλώσσας θα γράφεται {-ια}, όταν ακούγεται δισύλλαβο όπως στη λέξη μητριά θα γράφεται {-ι-ά}, ενώ όταν προστίθεται στον ήχο και σύμφωνο θα γράφεται και το σύμφωνο. Έτσι η λέξη γριά της κοινής που στο ιδίωμα προφέρεται ως μονοσύλλαβη θα πάρει το σύμβολο {-ια}, η λέξη *μιριά* θα πάρει τα σύμβολα {-ργιά} ή {-ιά} ανάλογα με το αν ακούγεται ή όχι το γ και η λ. *μάφρα* παίρνει το σύμβολο {μνιά-φρα}.

β'. Ανάλογος είναι και ο συμβολισμός για την προφορά του *ιο* και η λ. *φουρτιό* παίρνει το σύμβολο {-τχιό}.

γ'. Την προφορά των τύπων του ρήματος βλέπω, όπου μετά το δ παρεμβάλλεται και ένας ήχος {γι}, π.χ. να δω > να *διω*{να δγιω}, δες > *διες* {δγιες}, να δεις > να *δεις* {να δγιεις}.

δ'. Για την ηχητική απόδοση των διπλών συμφώνων -μπ- και -ντ- που ακούγονται διαφορετικά, όπως συμβαίνει και στην κοινή ελληνική γλώσσα, χρησιμοποιούνται επίσης τα { }. Όταν τα -μπ- και -ντ- ακούγονται όπως στις κ. λ. έμπορος και έντονος, τότε γράφονται {μ-μπ} και {ν-ντ}. Έτσι η λ. *μπλος* παίρνει το σύμβολο {μ-μπλος}, η λ. *κουλανταρτζής* το {-λαν-νταρ-} κλπ. Ο ίδιος συμβολισμός χρησιμοποιείται και σε άλλα πιο σύνθετα συμπλέγματα όταν υπάρχουν τα -μπ- και -ντ-, π.χ. η λ. *ντάντσιου* παίρνει το σύμβολο {ντάν-τσιου} γιατί η προφορά του τ γίνεται μαζί με το σ, η λ. *κουλιούμπα* παίρνει το σύμβολο {-λιούμ-μπα} κλπ.

4.9.4. Η προφορά του σ παρουσιάζει ιδιαιτερότητες, που δεν μπορούν όμως να ενταχθούν σε κάποιους κανόνες.

Σημειώνουμε μόνο

α. Άλλοτε προφέρεται καθαρό σ, όπως στην κοινή ελληνική, π.χ. *σάμ(ι)*, *σόμπουρους*, άλλοτε προφέρεται παχύ όπως το γαλλικό sh. Ο μόνος, ίσως, κανόνας θα μπορούσε να είναι ότι σε συλλαβές με ήχο ι ή ε και σε συλλαβές με συγχώνευση του ι με το σ, πάντα προφέρεται παχύ, π.χ. *σέρνου σήμρας*, *σ(η)κουθούς*, *σ(υ)καμνιά*, *σύκου*, κλπ. Το ίδιο συμβαίνει με το σ όταν σύμπλεγμα σκ ακολουθείται από ήχους ι ή ε. Το σ δηλαδή ακούγεται το ίδιο παχύ και στις λ. *σκίζα*, *σκυλάκια*, όπου διατηρήθηκαν τα ι και υ, αλλά και στις λ. *κόσκνου*, *σκλι*, όπου τα ι και υ αποβλήθηκαν. Στις άλλες συλλαβές, όταν προφέρεται παχύ, για τη σημείωση της προφοράς του συνοδεύεται συνήθως από ι, π.χ. *σιαμί*, *σιόλα*, *σιάπκα*.

β. Η προφορά του, πριν από τα μέσα άφωνα σύμφωνα (β, γ, δ) ή του μ, δεν είναι πάντοτε σύμφωνη με ό,τι συνηθίζεται στην κοινή γλώσσα. Ενώ δηλαδή και στο ιδίωμα συνήθως προφέρεται ως ζ, υπάρχουν περιπτώσεις που προφέρεται ως καθαρό σ. Λέγεται για παράδειγμα *τ'ς{τ'ς}* *γίδις*, αλλά όμως λέγεται *σμούχρια*, {σμού-χρια}, *πισμένους*, {πισ(ι)-μέ-νους}, *χασμίσ(ι)*, {χασ-μίσ(ι)}.

4.10. Καταλήξεις

Οι καταλήξεις, εφόσον έχουν διαφορετικό τύπο από την κοινή γλώσσα ή χρησιμοποιούνται με διαφορετικό τρόπο, καταχωρίζονται στο λεξικό στην αλφαβητική τους σειρά και αναφέρεται η σχέση τους με την κοινή γλώσσα.

Εδώ σημειώνονται ως ιδιαίτερα σημαντικές

4.10.1. Προστακτικής

-*θούς*, -*στούς*, που προέκυψαν από σύνθεση ρημάτων με αντωνυμίες, δες *λυθούς*,

λουστούς.

4.10.2. Υποκοριστικές

-ίτσα, -ίτσα(ι), -ούδας, -ούδα, -ούδα(ι), π.χ. *μανίτσα, αδραχτίτσα(ι), αίρουδας, σουπι-
ρούδα, μπαρντακούδ(ι)*.

4.10.3. Μεγεθυντικές

-ρίκους, -ιάκους, -ιάκα, -άδα, -άλα, -ίγκους, -τζίκους, -τζούρα, -τζούρ(ι), π.χ. *λαγαρί-
κους, γαδαριάκους, μιριάκα, πισμάδα, πιζμάδα, κιφάλα, μουχαμπιτίγκους, μπαμπατζί-
κους, παλιαντζούρα, παλιατζούρ(ι)*.

Σχετικά με τη μεγέθυνση σημειώνεται ότι

α. Η μεγέθυνση της σημασίας γίνεται και με την αλλαγή γένους, π.χ. *ντουγάν(ι) >
ντόγανους, κουτσιάν(ι) > κότσιανους, τραχανά > τραχανός*.

β. Η κατάληξη -τζίκους χρησιμοποιείται και για να μικραίνει τη σημασία του ου-
σιαστικού στο οποίο προσαρτάται. Ξέρουν οι Τερπινιώτες κι οι Νιγριτινοί ότι ο *φου-
καρατζίκους* είναι ένας ασήμαντος φουκαράς, ενώ ο *μπαμπατζίκους* είναι ένας ση-
μαντικός (καλός ή κακός) μπαμπάς, γεγονός που φαίνεται από τα συμφραζόμενα
και από τον τόνο της φωνής.

γ. Μερικές από τις πιο πάνω καταλήξεις, όπως -ιάκους, -ρίκους, -τζίκους, χρησ-
ται για να προσδώσουν ειρωνικό χαρακτηρισμό, π.χ. *αχά γαδαριάκους!*

4.10.4. Προέλευσης, σχέσης ή αναφοράς:

-ίθκους, -ίθκια, -ίθκου, π.χ. *γουργλίθκους, -ίθκια, -ίθκου*.
-άθκους, -άθκ(η), -άθκου, π.χ. *ραφτάθκους, -άθκ(η), -άθκου*.
-ένιους, -ένια, -ένιου, π.χ. *νηματένιους, -ένια, -ένιου*.
-ίτκους, -ίτκ(η)/-ίτκια, -ίτκου, π.χ. *μαλλίτκους, -ίτκ(η), -ίτκου*.
-αί(ι)κους, -αί(ι)κια, -αί(ι)κου, π.χ. *ιβραί(ι)κους, -κια, -κου*.
-έ(ι)κους, (δες -αί(ι)κους),
-ίνα, -ινα, π.χ. *Καστανάκινα, προσφυγίνα, Ράγκινα*.

4.10.5. Διάφορες

-τδ(ι)ς, π.χ. *''αντάρτδ(ι)ς, ιργάτδ(ι)ς''*.

-νοι, π.χ. *τόσνοι, πουλνοί*.

-ια, π.χ. *χαζιά, παλαβιά*.

-(η), είναι κατάληξη και δευτερόκλιτων ονομάτων π.χ. *τ' δράκ(η) τα φκυάρια*, (το-
πων. Νιγρίτας), *τ' αι-Θουδώρ(η)*.

-λίκ(ι), π.χ. *καφιλίκ(ι), μπαξιλικ(ι)*, [*< τουρ. -lik*].

4.10.6. Οι κατάληξεις που προέρχονται από την τουρκική γλώσσα, όπως η
κατάληξη -τζής (< -ci) κλπ., χρησιμοποιούνται και για σύνθεση λέξεων που δεν
προέρχονται από την τουρκική, π.χ. *φιγουρατζής, κουπανατζής*, κλπ. Γι αυτό στις
αναφορές της προέλευσης των λέξεων χρησ. οι εξελληνισμένοι τύποι τους, ακόμη
και αν υπάρχουν αυτούσιες στην τουρκική γλώσσα. Δες π.χ. *παζαρτζής*.

4.10.7. Τέλος, σημειώνεται σ' αυτό το σημείο, ότι δε γίνεται αναφορά στις ρημα-
τικές κατάληξεις, εκτός από αυτές της προστακτικής, επειδή φαίνονται στους αρχι-
κούς χρόνους των ρημάτων.

4.11 Συλλαβισμός

Οι αλλοιώσεις που αναφέρθηκαν στις παραγράφους 4.1-4.6 δημιουργούν συλλα-

βές με πολλά τυπογραφικά στοιχεία π.χ. *στ(η)μόν(ι)* και μεγάλα συμπλέγματα συμφώνων π.χ. *ντράλτζμα*. Το γεγονός δημιουργεί στο συλλαβισμό μεγάλα κενά κατά την εκτύπωση ή κάνει ανέφικτη την εφαρμογή των κανόνων της κοινής γλώσσας. Γι' αυτό οι μεγάλες συλλαβές θα χωρίζονται, όπως θα χωρίζονταν στην κοινή γλώσσα, π.χ. *στ(η)-μό-ν(ι)*, ενώ τα συμπλέγματα των συμφώνων θα χωρίζονται ανάλογα με τον ήχο στον οποίο αντιστοιχούν. Για παράδειγμα, αν χρειαστεί, θα γραφεί *ξινό-μσα*, *ντράλ-τζμα*, *τσιούμ-πμα*.

4.12. Άρθρα

4.12.1. Κλίση των άρθρων

Η κλίση των άρθρων φαίνεται στον πίνακα 1 (σελ. 38).

4.12.2. Παραδείγματα

α'. Αρσενικό άρθρο

Ενικός

ονομ. *Ου λαγός είναι φουβσιάρ(η)ς.*

γεν. *Είναι τ' Αργύρ(η) κι τ' {ντ} Γιώργη.*

Είναι τ' {ντ} πριν από άφωνα σύμφωνα β/γ/δ και το διπλό ζ.

αιτ. *Είδα τον Κώτσιου κι του Γιώργη,*

Είναι τον πριν από φωνήεν, τα ψιλά άφωνα σύμφωνα κ, π, τ, και τα διπλά ξ, ψ.

Πληθυντικός

ονομ. *Οι πουλνοί κάνουν τον έναν.*

αιτ. *Μην ακούς τ'ς παλαβοί κι τ'ς {τζ} διαβόλ(οι).* Είναι τ'ς {τζ} ανάλογα με το σ.

β'. Θηλυκό άρθρο

Ενικός

ονομ. *Η γίδα μας είναι φαγανή.*

γεν. *Του γάλα τ'ς {τζ} γίδας είναι νόστιμου, τ'ς προβατίνας παχύ.*

Είναι τ'ς {τζ} κατά την προφορά του σ.

αιτ. *Είδα τ'ν Αργυρή, τ' {ντ} Γιώργινα κι τ' Θειώνα.*

Είναι τ'ν πριν από φωνήεν, τ' {ντ} πριν από τα άφωνα σύμφωνα β, γ, δ και το διπλό ζ, τ' πριν από τα άφωνα χ, φ, θ, ημίφωνα μ, ν, λ, ρ, και το συριστικό σ.

Πληθυντικός

ονομ. *Οι γίδις βόσκουν στου πουρνάρ(ι).*

αιτ. *Μάζιμι τ'ς {τζ} γίδις κι τ'ς προβατίνας.* Είναι τ'ς {τζ} ανάλογα με το σ.

γ'. Ουδέτερο άρθρο

Ενικός

ονομ. *Του μήλου είναι κόκκινου, τ' άλογου μαύρου.* Είναι τ' πριν από φωνήεν.

αιτ. *Σαμάρουσι τ' άλογου κι του γαδούρ(ι).*

Πληθυντικός

ονομ. *Πήρα τα χουράφια κι τ' αμπέλια απ' του Γιώργη.* Είναι τ' πριν από φωνήεν.

4.12.3. Παρατηρήσεις

α'. Δεν υπάρχει γενική του πληθυντικού.

β'. Τα άρθρα ο, ου, η, οι συνήθως δε χρησιμοποιούνται. Δεν είναι προφανής κάποιος κανόνας για το πότε χρησιμοποιούνται και πότε όχι, στα προηγούμενα όμως

παραδείγματα χρησιμοποιήθηκαν παντού.

γ'. Συνήθως δε χρησιμοποιείται το ουδέτερο άρθρο στη γενική του ενικού. Λέγεται π.χ. *φιλιά 'π' του καρπούζ(ι)* αντί φέτες του καρπουζιού, λέγεται όμως του *πιδιού μ' του πιδί*.

δ'. Το άρθρο τα χρησιμοποιείται για τη σύνθεση λέξεων με επιρρήματα και αντωνυμίες, π.χ. *ταπρουψές, ταζουπίς, τασένα, ταπουτώρα* κλπ.

4.13. Ονόματα

4.13.1. Κλίση ονομάτων

Παραδείγματα από την κλίση ονομάτων φαίνονται στον πίνακα 2 (σελ. 38).

4.13.2. Παρατηρήσεις

α'. Όπως και στα άρθρα δεν υπάρχει η γενική του πληθυντικού για όλα τα γένη, ενώ για τον ενικό δεσ 4.12.3.γ'. Οι ανάγκες της γενικής αντιμετωπίζονταν όπως και στην κοινή ελληνική γλώσσα περιφραστικά με την πρόθεση από και αιτιατική, π.χ. *τα αβγά 'π' τ'ς αρνίθις, του σαμάφ(ι) 'π' τ' άλουγου*.

β'. Η αιτιατική του πληθυντικού είναι ίδια με την ονομαστική.

γ'. Ορισμένα ουσιαστικά σχηματίζουν τον πληθυντικό αριθμό κατ' αναλογία με τα ουδέτερα σε -μα της κοινής ελληνικής (πήδημα > πηδήματα), π.χ. *άλουγου > αλόγατα, πρόσουπου > προσώπατα, πάχους > πάχητα*.

4.14. Αντωνυμίες

4.14.1. Κλίση αντωνυμιών

Παραδείγματα από την κλίση αντωνυμιών φαίνονται στον πίνακα 3 (σελ. 39).

4.14.2. Παραδείγματα χρήσης αντωνυμιών

Μι τιμάς είσι ή μ' αφνοί; = Με μας είσαι ή με αυτούς;

Μι δίντς λίγου σταφύλ(ι); = Μου δίνεις λίγο σταφύλι;

Μι ξιγλίτουσις κι ξέφκα = Με γλίτωσες και ξέφυγα.

Θα σι δώσου να φας = Θα σου δώσω να φας.

Θα σι δώσουμι στον Γιώργη = Θα σε παντρέψουμε με το Γιώργο.

Μ(ι) άφσις..., μ' έδουσις..., σ(ι) άφσα ... σ' έδουσα... κλπ.

4.14.3. Παρατηρήσεις

α'. Δεν υπάρχουν στα Τερπινιώτικα και στα Νιγριτινά οι τύποι των αντωνυμιών μου, σου. Στη θέση τους χρησιμοποιούνται οι τύποι *μι, μ(ι), μ', σι, σ(ι), σ'*. Δεν ήξεραν βεβαίως παλιότερα οι Τερπινιώτες και οι Νιγριτινοί για άμεσα και έμμεσα αντικείμενα, ήξεραν όμως πάντα τι ήθελαν να πουν, διακρίνοντας τη σημασία των πιο πάνω αντωνυμιών από τα συμφραζόμενα. Για παράδειγμα λέγοντας *θα μι πάρς στ' αμπέλ(ι)* ή *θα μι πάρς του χουράφι μ'*, εννοούσαν το *μι* με διαφορετική σημασία στην κάθε φράση. Το ίδιο και στη φράση *μι γλίτουσις κι ξέφκις*, που στην κοινή γλώσσα θα ήταν, ήρθες και με γλίτωσες από αυτούς που με είχαν κρατημένο και στη συνέχεια εσύ ξέφυγες, ή γλίτωσες από μένα που σ' είχα πιασμένο και ξέφυγες.

β'. Όπως στα ουσιαστικά η ονομαστική και η αιτιατική έχουν τους ίδιους τύπους, π.χ. *φτην, αυνοι, φτες* κλπ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΚΛΙΣΗ ΤΩΝ ΑΡΘΡΩΝ

	α'. Αρσενικό		β'. Θηλυκό		γ'. Ουδέτερο	
	Ενικός	Πληθ.	Ενικός	Πληθ.	Ενικός	Πληθ.
ονομ.	<i>ου</i>	<i>οι</i>	<i>η</i>	<i>οι</i>	<i>του/τ'</i>	<i>τα, τ'</i>
γεν.	<i>τ'/ντ'</i>	-	<i>τ'ς</i>	-	<i>του/τ'</i>	-
αιτ.	<i>τουν/του</i>	<i>τ'ς</i>	<i>την/τ'ν/ντ'/τ'</i>	<i>τ'ς</i>	<i>του/τ'</i>	<i>τα, τ'</i>

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΚΛΙΣΗ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

	α'. Αρσενικά				
Ενικός					
ονομ.	<i>ου</i>	<i>ιργάτς</i>	<i>άνθρουπους</i>	<i>ταμίας</i>	<i>γιούφτους</i>
γεν.	<i>τ'</i>	<i>ιργάτ(η)</i>	<i>άνθρουπου</i>	<i>ταμία</i>	<i>γιούφτου</i>
αιτ.	<i>τουν/του</i>	<i>ιργάτ(η)</i>	<i>άνθρουπου</i>	<i>ταμία</i>	<i>γιούφτου</i>
Πληθυντικός					
ονομ.	<i>οι</i>	<i>ιργάτδς</i>	<i>ανθρώπ(οι)</i>	<i>ταμί(οι)</i>	<i>γιούφτ(οι)</i>
γεν.	-	-	-	-	-
αιτ.	<i>τ'ς</i>	<i>ιργάτδς</i>	<i>ανθρώπ(οι)</i>	<i>ταμί(οι)</i>	<i>γιούφτ(οι)</i>
Ενικός					
ονομ.	<i>η</i>	<i>κουρφή</i>	<i>αγάπ(η)</i>	<i>γρια</i>	<i>γίδα</i>
γεν.	<i>τ'ς</i>	<i>κουρφής</i>	<i>αγάπης</i>	<i>γριας</i>	<i>γίδας</i>
αιτ.	<i>την/τ'ν/τ'</i>	<i>κουρφή</i>	<i>αγάπ(η)</i>	<i>γρια</i>	<i>γίδα</i>
Πληθυντικός					
ονομ.	<i>οι</i>	<i>κουρφές</i>	<i>αγάπς</i>	<i>γριες</i>	<i>γίδς</i>
γεν.	-	-	-	-	-
αιτ.	<i>τ'ς</i>	<i>κουρφές</i>	<i>αγάπς</i>	<i>γριες</i>	<i>γίδς</i>

γ'. Ουδέτερα

Οι πτώσεις των ουδετέρων σε κάθε αριθμό είναι ίδιες.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΚΛΙΣΗ ΑΝΤΩΝΥΜΙΩΝ

1. Προσωπική αντωνυμία εγώ, εσύ

	Ενικός		Πληθυντικός	
	α' προσ.	β' προσ.	α' προσ.	β' προσ.
ονομ.	<i>εγώ/γω</i>	<i>ισύ/συ</i>	<i>μεις</i>	<i>ισείς/σεις</i>
γεν.	<i>μι/μ(ι)/μ'</i>	<i>σι/σ(ι)/σ'</i>		
αιτ.	<i>ιμένα/μέννα/μι/ μ(ι)/μ'/τιμένα</i>	<i>ισένα/σένα/σι/σ(ι) /σ'/τισένα</i>	<i>ιμάς/μας/τιμάς</i>	<i>ισάς/σας/τισάς</i>

2. Δεικτική αντωνυμία αυτός, αυτή, αυτό

Ενικός			
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
ονομ.	<i>αυτός/φτος</i>	<i>αυτήν/φτην</i>	<i>αυτό/φτο</i>
γεν.	<i>αυτού/αφνού/φνου</i>	<i>αυτής/αφνής/φνης</i>	
αιτ.	<i>αυτόν/φτον</i>	<i>αυτήν/φτην</i>	<i>αυτό/φτο</i>
Πληθυντικός			
ονομ.	<i>αυτοί/αυτοί/φνοι</i>	<i>αυτές/φτες</i>	<i>αυτά/φτα</i>
γεν.			
αιτ.	<i>αυτούς/αυτοί/ αφνούς/αφνοί</i>	<i>αυτές/φτες</i>	<i>αυτά/φτα</i>

3. Δεικτική αντωνυμία εκείνος

Ενικός			
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
ονομ.	<i>κείνους</i>	<i>κείν(η)/κείνια</i>	<i>κείνου/κείνουια</i>
γεν.	<i>κείνου/κείνουια</i>	<i>κείν(η)ς/κείνης</i>	
αιτ.	<i>κείνου</i>	<i>κείν(η)</i>	<i>κείνου/κείνουια</i>
Πληθυντικός			
ονομ.	<i>κείν- νοι</i>	<i>κείνις</i>	<i>κείνα</i>
γεν.			
αιτ.	<i>κείν-νοι</i>	<i>κείνις</i>	<i>κείνα</i>

4.15. Ρήματα

4.15.1. Κλίση ρημάτων

Μερικά παραδείγματα από την κλίση ρημάτων φαίνονται στους πίνακες 4 και 5 (σελ. 41 και 42).

4.15.2. Αρχικοί χρόνοι ρημάτων

Στο λεξικό ως αρχικοί χρόνοι καταγράφηκαν ο παρατατικός, ο αόριστος και ο παθητικός αόριστος, όπου υπάρχει.

Πιο κάτω δίνονται μερικά παραδείγματα με τον παρατατικό και τον αόριστο για να δοθεί μια εικόνα. Μέσα από τα παραδείγματα αυτά θα μπορούσαν βέβαια να διατυπωθούν κάποιοι κανόνες, όμως επειδή οι αποκλίσεις θα ήταν πολλές αποφεύχθηκε η διατύπωσή τους. Εξάλλου, για διευκόλυνση των αναγνωστών προτιμήθηκε να δοθούν στο λεξικό οι αρχικοί χρόνοι όλων των ρημάτων. Σημειώνεται ότι σε μερικές περιπτώσεις ο παρατατικός και ο αόριστος διακρίνονται στον προφορικό λόγο μόνο από τα συμφραζόμενα, π.χ. *πλένου* > *έπλινα*, *έπλυνα*.

4.15.3. Παραδείγματα αρχικών χρόνων

- α'. *λιχνίζου, λίχνιζα, λίχνισα, λιχνίσ(η)κα, γυρίζου, γύρζα, γύρσα, γυρίσ(η)κα, γκαβγκίζου, γκάβγκιζα/γκάβγκζα, γκάβγκισα/γκάβγκιζα/γκάβζα, δανείζου, δάνζα/δάντζα, δάντσα, δανείσ(η)κα.*
- β'. *φουνάζου, φώναζα, φώναξα, φουνάχκα, βάζου 1 (=ηχώ), έβαζα, έβαξα, όμως, βάζου 2 (=τοποθετώ), έβαζα, έβαλα/έβανα, βάλθκα.*
- γ'. *γυρεύου, γύριβα, γύριψα.*
- δ'. *στρέχου, έστριχα, έστριζα.*
- ε'. *ρίνου/ρίχνου, έρινα/έριχνα, έριξα, ρίχκα/ρίχτκα/ρίθκα, όμως, δίνου, έδουνα, έδουσα/έδουκα, δόθκα.*
- στ'. *λόνου, έλυνα, έλυσα/έλ(υ)σα/έλτσα, λύθκα.*
- ζ'. *καταπραΐνου, καταπράνα/καταπραΐνισκα, καταπράνα.*
- η'. *βζάνου, βύζανα/βύζινα, βύζαξα, βυζάχκα/βζάχκα/βζάθκα.*
- θ'. *κατιβαίνου, κατέβινα, κατέφκα/κατέβκα, όμως, προουφταίνου πρόφτινα/προουφτίνισκα, πρόφτασα, προουφτάσ(η)κα, πααίνου, πάινα/παΐνισκα..., πήγα/πήα/πάισα, λαχαίνου, λάχινα, έλαχα.*
- ι'. *θ(υ)μώνου, θύμουνα, θύμουσα.*
- ια'. *γυρνάου, γυρνούσα, γύρσα, τυραννάου, τυραννούσα, τυράνσα/τυράντσα, τυραννήσ(η)κα/τυραννήθκα, πηριτάου, πηριτούσα/υπηριτούσα, πηρέτσα/υπηρέτσα, πηριτήθκα, ζλάου, έζλιγα/ζλούσα, έζλιξα/ζούληξα/ζούλτσα, ζλήθκα.*
- ιβ'. *σέρνου, έσυρνα, έσυρα, σύρθκα | φέρνου, έφιρνα/ήφιρνα, έφιρα/ήφιρα, φέρθκα, στέλνου, έστιλνα, έστειλα, στάλθκα | ψέλνου, έψιλνα, έψαλα.*

4.15.4. Παρατηρήσεις

α'. Στην αλφαβητική καταχώριση των ρ. προτιμήθηκε ο ασυναίρετος τύπος, όπου συνυπάρχει με το συνηρημένο, επειδή είναι συνηθέστερος. Έτσι καταχωρίστηκαν, *γκιζιράου, -ώ, πνάου, πνω* κλπ.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΚΛΙΣΗ ΡΗΜΑΤΩΝ

Ενεργητική φωνή

Ενεστώτας

<i>είμι</i>	<i>έχου</i>	<i>μπδάου, -ω</i>	<i>τρίζου</i>	<i>σπέρνου</i>	<i>φέρνου</i>
<i>είσι</i>	<i>εχς/έχ(ει)ς</i>	<i>μπδας</i>	<i>τρί(ει)ζς</i>	<i>σπερς</i>	<i>φερς/φερνς</i>
<i>είνι</i>	<i>έχ(ει)</i>	<i>μπδάει/μπδα</i>	<i>τρίζ(ει)</i>	<i>σπέρν(ει)/σπέρ(ει)</i>	<i>φέρν(ει)/φέρ(ει)</i>
<i>είμαστι</i>	<i>έχουμι</i>	<i>μπδούμι</i>	<i>τρίζουμι</i>	<i>σπέρνουμι</i>	<i>φέρνουμι</i>
<i>/είμισι</i>					
<i>είσιν/</i>	<i>έχτι</i>	<i>μπδάτι/μπδήτι</i>	<i>τρίζτι</i>	<i>σπέρντι/σπέρντι</i>	<i>φέρντι/φέρντι</i>
<i>είσασι</i>					
<i>/είσισι</i>					
<i>είνι</i>	<i>έχουν</i>	<i>μπδουν</i>	<i>τρίζουν</i>	<i>σπέρνουν/σπερν</i>	<i>φέρνουν/φερν</i>

Παρατατικός

<i>ρ. είμι</i>	<i>ρ. τρώου</i>
<i>ήμαν/ήμαμα</i>	<i>έτρονα</i>
<i>ήσαν</i>	<i>έτρονις</i>
<i>ήταν</i>	<i>έτρονι</i>
<i>ήμασταν</i>	<i>έ-τρον-α-μι</i>
<i>ήσασταν</i>	<i>έ-τρον-ι-τι</i>
<i>ήταν</i>	<i>έτροναν</i>

Αόριστος

<i>ρ. τρώου</i>	<i>ρ. αφήνου</i>
<i>έφαα</i>	<i>άφσα</i>
<i>έφαϊς</i>	<i>άφσις</i>
<i>έφαϊ</i>	<i>άφσι</i>
<i>έ-φα-α-μι</i>	<i>άφσαμι</i>
<i>έ-φα-ϊ-τι</i>	<i>άφσιτι</i>
<i>έφρααν</i>	<i>άφσαν</i>

Μέλλοντας

<i>ρ. κρυγιώνου</i>
<i>θα κρυγιώσου</i>
<i>θα κρυγιώ(ει)ς</i>
<i>θα κρυγιώσ(ει)</i>
<i>θα κρυγιώσουμι</i>
<i>θα κρυγιώστι</i>
<i>θα κρυγιώσουν</i>

Παθητική φωνή

Ενεστώτας

<i>φαίνουμι</i>	<i>κρατιούμι/κρατιέμι</i>
<i>φαίνισι</i>	<i>κρατιέσι</i>
<i>φαίνιτι</i>	<i>κρατιέτι</i>
<i>φαίνουμιστι</i>	<i>κρατιούμαστι/κρατιέμαστι</i>
<i>φαίνιστι</i>	<i>κρατιέστι</i>
<i>φαίνουντι</i>	<i>κρατιούντι/κρατιέντι</i>

Αόριστος

<i>ρ. λύνου</i>	<i>ρ. λούζου</i>
<i>λύθκα</i>	<i>λούσ(η)κα</i>
<i>λύθκις</i>	<i>λούσ(η)κις</i>
<i>λύθκι</i>	<i>λούσ(η)κι</i>
<i>λύθκαμι</i>	<i>λούσ(η)καμι</i>
<i>λύθκατι/λύθκιτι</i>	<i>λούσ(η)κιτι</i>
<i>λύθκαν</i>	<i>λούσ(η)καν</i>

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
ΚΛΙΣΗ ΡΗΜΑΤΩΝ

Προστακτική

Ενεργητική φωνή

	Ενεστώτας	Αόριστος
<i>αφήνου</i>	<i>άφινι, αφίντι.</i>	<i>άφσι, αφσίτι.</i>
<i>κρατάου</i>	<i>κράτα, κρατήτι.</i>	<i>κράτσι, κρατήσι.</i>
<i>λούζου</i>	<i>λούζι, λούζτι.</i>	<i>λούσι, λούσιτι.</i>
<i>λύνου</i>	<i>λύνι, λύντι.</i>	<i>λύσι, λύσιτι.</i>
<i>μπδάου</i>	<i>μπήδα, μπδήτι/μπδάτι.</i>	<i>μπδήζι, μπδήζτι.</i>
<i>πααίνου</i>	<i>πάινι, πααίντι.</i>	<i>πάνι, πανίτι.</i>
<i>πλένου</i>	<i>πλένι, πλέντι.</i>	<i>πλύνι, πλύντι.</i>
<i>σ(η)κώνου</i>	<i>σήκουνι, σ(η)κώντι.</i>	<i>σήκου, σ(η)κώσιτι.</i>
<i>τρώου</i>	<i>τρώι, τρώτι.</i>	<i>φάι, φάτι.</i>
<i>φέρνου</i>	<i>φέρνι, φέρντι/φέρντι.</i>	<i>φέρι, φέρτι/φιρίτι.</i>

Παθητική φωνή

	Ενεστώτας	Αόριστος
<i>αφήνου</i>	<i>αφήνους, αφήνιστι.</i>	<i>αφθούς, αφθήτι.</i>
<i>κρατάου</i>	<i>-, -</i>	<i>κρατθούς, κρατθήτι.</i>
<i>λούζου</i>	<i>λούζους, λούζιστι.</i>	<i>λουστούς, λουσιτίτι.</i>
<i>λύνου</i>	<i>λύνους, λύνιστι.</i>	<i>λυθούς, λυθήτι.</i>
<i>μπδάου</i>	<i>-, -</i>	<i>-, -</i>
<i>πααίνου</i>	<i>-, -</i>	<i>-, -</i>
<i>πλένου</i>	<i>πλένους/πλύνους, πλένιστι/πλύνιστι.</i>	<i>πλυθούς, πλυθήτι.</i>
<i>σ(η)κώνου</i>	<i>σ(η)κών/σ(η)κώνους, σ(η)κώνιστι.</i>	<i>σ(η)κουθούς, σ(η)κουθήτι.</i>
<i>τρώου</i>	<i>-, τρώιστι.</i>	<i>φαγουθούς, φαγουθήτι.</i>
<i>φέρνου</i>	<i>-, φέρνιστι.</i>	<i>φιρθούς, φιρθίτι.</i>

β'. Αμέσως μετά το λήμμα και το συμβολισμό ρ. καταχωρίζονται ως αρχικοί χρόνοι και με τη σειρά ο παρατατικός, και ο αόριστος. Ο παθητικός αόριστος, αν υπάρχει και όταν το ρήμα δίνεται μόνο στην ενεργητική φωνή, γράφεται τρίτος στη σειρά. Όταν υπάρχουν διάφοροι τύποι σε κάποιον αρ. χρ., τότε χωρίζονται με /, π.χ. στο ρ. *πααίνου* γράφεται ...*πήγα/πήα/πάισα*.

γ'. Σε μερικά ρήματα υπάρχει ακουστικά κοινός τύπος για παρατατικό και για αόριστο, οπότε στον προφορικό λόγο διακρίνονται από τα συμφραζόμενα π.χ. *βαθαίνου* παρ. *βάθινα/βαθύνι-σκα*, αδρ. *βάθινα*. Σε άλλα υπάρχει μόνο ο ένας χρόνος, π.χ. το *τρέμνου* έχει μόνο παρατατικό *έτριμνα*, όπως και στην αρχαία ελληνική. Στις περιπτώσεις αυτές σημειώνεται ο χρόνος που υπάρχει.

δ'. Σε κάποια ρήματα δίνονται, εκτός από τους αρχικούς χρόνους, και άλλοι τύποι, αν έχουν κάτι ενδιαφέρον, όπως ο μέλλοντας ή τύποι της προστακτικής.

ε'. Στον πίνακα 4, (σελ. 41), υπάρχουν μόνο μερικά παραδείγματα από την κλίση διαφόρων ρημάτων. Ο πίνακας δεν καλύπτει όλους τους τύπους με τους οποίους συναντιούνται τα ρήματα, ούτε οι τύποι αυτοί είναι μοναδικοί. Ο αόριστος για παράδειγμα του *αφήνου* είναι *άφησα/άφσα/αφήκα/άφκα*, ενώ ο τύπος *άφσι* είναι αόριστος αλλά και προστακτική. Οι φράσεις *άφσι Γιώργης του καπνό να διει τι γίνκι*, *άφσι Γιώργη του καπνό κι πάνι να διεις τι γίνκι*, είναι δείγματα αυτής της ταυτότητας των τύπων.

στ'. Η προστακτική και στην ενεργητική και στην παθητική έχει χαρακτηριστικούς τύπους, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως (4.10.1), που σχηματίζονται από τους αντίστοιχους ρηματικούς τύπους και τις αντωνυμίες *συ*, *τον*, *την*, *το*. Δες για παράδειγμα τα λήμματα *λύνου*, *λυθούς* και τον πίνακα 5 (σελ. 42). Για την ποικιλία των τύπων ισχύει ό,τι και για τον πίνακα 4 (σελ. 41).

ζ'. Από τις ρηματικές κατάληξεις πέρα από την κατάληξη *-θούς* της προστακτικής, σημειώνουμε και την κατάληξη *-ίνισκα* του παρατατικού, που έχει την αρχή της στην αρχαία ελληνική, (αρχ. *οήγγνυμι* > *οήγγνησκε*).

η'. Όπου υπάρχει συλλαβική αύξηση και το *έ* της κοινής μετατρέπεται σε ήχο *i*, προτιμήθηκε η γραφή με *'ή'*. Δες σχετικά την παράγραφο 4.7.5.

θ'. Η κατάληξη του μέλλοντα μερικών ρημάτων που στην κοινή είναι *-χώ*, *-φώ*, στο ιδίωμα της Τερπνής-Νιγρίτας γίνεται *-χτώ*, *-φτώ*, π.χ. *θα βραχώ* > *θα βραχτώ*, *θα βαφώ* > *θα βαφτώ* κá.

ι'. Σε πολλές περιπτώσεις κάποια ρήματα στο *α'* πρόσωπο, ενικού ή πληθυντικού, έχουν διαφορετικούς τύπους, ενώ στα άλλα πρόσωπα έχουν μόνον έναν, π.χ. *κρατιούμι* /*κρατιέμι*, δες πίνακα 4 (σελ. 41).

5. ΔΙΑΤΑΞΗ ΤΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

5.1. Λεξικό

5.1.1. Οι λέξεις διατάχθηκαν στο λεξικό αλφαβητικά σύμφωνα με την ορθογραφία που επιλέχθηκε για την απόδοση της προφοράς τους. Πρέπει μόνο να σημειωθεί ότι στις περιπτώσεις που ένα φωνήεν γράφεται μέσα σε παρένθεση, (δες 4.3, 4.4 και 4.9.2), τότε το φωνήεν επηρεάζει τη διάταξη της λέξης σαν να μην υπάρχει η παρέν-

θεση, π.χ. η λέξη *σ(η)μάδ(ι)* διατάσσεται στη θέση που θα έπαιρνε ως σημάδι, η λέξη *χ(ι')ρκα* ως χίρκα κλπ. Εξαιρέση υπάρχει μόνο σε μερικά υποκοριστικά που εντάχθηκαν στα λήμματα των αντίστοιχων ουσιαστικών.

5.1.2. Τα λήμματα με δυο ή περισσότερες λέξεις διατάχθηκαν σαν να ήταν μια λέξη και χωρίς τα σημεία στίξης που παρεμβάλλονται στο συμβολισμό τους, π.χ. *τ'ς, ..., τσάκνου, ..., 'τ'ς τρεις πέτρα* κλπ.

5.2. Αντιλεξικό

5.2.1. Για την εύκολη χρήση του λεξικού από αυτούς που δε γνωρίζουν το ιδίωμα επιλέχθηκε η μέθοδος του αντιλεξικού. Προστέθηκαν βέβαια κάποιες σελίδες στο βιβλίο, κρίθηκε όμως αναγκαίο. Η κάθε λέξη του ιδιώματος αντιστοιχίστηκε με μία λέξη της κοινής γλώσσας, που αποδίδει μια από τις σημασίες της. Όπου δεν ήταν δυνατό αυτό, χρησιμοποιήθηκε ένας σύντομος προσδιορισμός στον οποίο πρώτη γράφεται η λέξη με την κύρια σημασία. Για τις λ. του ιδιώματος που έχουν και παράγωγα χρησιμοποιήθηκε ένα λήμμα στο αντιλεξικό. Έτσι ο αναγνώστης στο αντιλεξικό και στο λήμμα "ανατριχιάζω" θα βρει την αντίστοιχη *ανιτριχιάζου*, τις παράγωγες λέξεις, *ανιτριχίλα*, *νιτριχιάζου*, *νιτριχίλα*, αλλά και άλλες που περιέχουν την ίδια ή παραπλήσια σημασία, που στο λεξικό έχουν δική τους καταχώριση, π.χ. *μπιμπικιάζου*, *νιτρισιώνου*, *νέρτσιους*.

5.2.2. Δεν καταχωρίστηκαν στο αντιλεξικό οι καταλήξεις, τα άρθρα, τα συνθετικά και οι τύποι των ρημάτων εκτός του α' ενικού του ενεστώτα. Έτσι καταχωρίστηκαν *ξεκινώ = κνω*, δεν καταχωρίστηκε όμως το *ξεκίνησα*, ως αντίστοιχο του *κίντσα*. Εξαιρέση αποτελεί η καταχώριση ρημάτων που δεν έχουν α' πρόσωπο του ενεστώτα, π.χ. το *έριψα*. καταχωρίστηκε στο αδυνατίζω.

5.2.3. Τα λήμματα που δεν αντιστοιχίζονται με την κοινή γλώσσα, μονολεκτικά ή έστω με σύντομο τρόπο, εντάχθηκαν με τον ιδιωματικό τους τύπο στις παρακάτω ομάδες.

- α'. Ασθένειες-Φάρμακα.
Περιλαμβάνει ασθένειες και φάρμακα για ανθρώπους, ζώα και φυτά.
- β'. Βρισιές.
Περιλαμβάνει βρισιές ή λέξεις που χρησιμοποιούνται υβριστικά.
- γ'. Έθιμα-Γιορτές.
Περιλαμβάνει ό,τι έχει σχέση με έθιμα, π.χ. γάμου, βάπτισης, κλπ.
- δ'. Ενδυμασία-Υφαντά-Κεντήματα.
Περιλαμβάνει ό,τι έχει σχέση με την ενδυμασία, παραδοσιακή και μη, τα στολίδια τα υφαντά, τα κεντίδια.
- ε'. Επιφωνήματα.
Περιλαμβάνει επιφωνήματα.
- στ'. Εργαλεία-Εξαρτήματα-Σκεύη.
Περιλαμβάνει εργαλεία, εξαρτήματα εργαλείων, σκεύη του νοικοκυριού, τμήματα σαγής.
- ζ'. Εργασία-Ορολογία-Προϊόντα.
Περιλαμβάνει εργασίες μέσα και έξω από το σπίτι, ορολογία των εργασιών καθώς και προϊόντα των διαφόρων εργασιών.

- η'. Ζώα.
Περιλαμβάνει ζωικούς οργανισμούς, όπως αγρίμια, πουλιά, ερπετά, ψάρια, ζώφια.
- θ'. Ήχοι-Φωνές-Μόρια.
Περιλαμβάνει τις λέξεις που αποδίδουν διάφορους ήχους, τις φωνές για ζώα και τα διάφορα μόρια.
- ι'. Κουδούνια.
Περιλαμβάνει τα ονόματα των κουδουνιών.
- ια'. Νηπιακή γλώσσα.
Περιλαμβάνει λήμματα της νηπιακής διαλέκτου.
- ιβ'. Οικοδομικά.
Περιλαμβάνει όρους που αναφέρονται στην οικοδομή και δεν περιέχονται στις ομάδες στ. και ζ.
- ιγ'. Παιχνίδια, ονόματα.
Περιλαμβάνει τα ονόματα, διωματικά ή κοινά, για παιχνίδια και παιχνίδια-συσκευές.
- ιδ'. Παιχνίδια, ορολογία κ.ά.
Περιλαμβάνει την ορολογία των παιχνιδιών, ον. από εξαρτήματα κ.λπ.
- ιε'. Τοπωνύμια.
Περιλαμβάνει μόνο τοπωνύμια που καταχωρίστηκαν στο λεξικό.
- ιστ'. Φαγητά-Ποτά.
Περιλαμβάνει φαγητά, γλυκά, πίτες, άλλα παρασκευάσματα του σπιτιού, όπως ποτά, αναψυκτικά και υλικά της παρασκευής τους.
- ιζ'. Φυτά.
Περιλαμβάνει φυτά, καρπούς, δέντρα, θάμνους, χόρτα, λουλούδια.
- ιη'. Χαρακτηρισμοί.
Περιλαμβάνει χαρακτηρισμούς προσώπων και ζώων, π.χ. *καλπουζάντς*.
- ιθ'. Χοροί. Περιλαμβάνει τους διάφορους χορούς.
- κ'. Χωριά-Κάτοικοι.
Περιλαμβάνει ονόματα χωριών που περιλαμβάνονται στο λεξικό, καθώς και την ονομασία των κατοίκων τους.
- κα'. Διάφορα.
Περιλαμβάνει ό,τι δεν καταχωρίστηκε στα λήμματα του αντιλεξικού και στις πιο πάνω κατηγορίες.

5.3. Δείγματα γλώσσας

Τα δείγματα της γλώσσας παραθέτονται για να έχει ο αναγνώστης μια γενική εικόνα του ιδιώματος. Καταχωρίστηκαν γι' αυτό δημοτικά τραγούδια και διάφορα έμμετρα, παροιμίες, λαϊκά γνωμικά, παροιμιώδεις φράσεις, ανιγήματα, τα τοπωνύμια της Τερπνής και της Νιγρίτας, πίνακας κυρίων ονομάτων και άλλα διάφορα. Από τα δημοτικά τραγούδια που επιλέχθηκαν, εκτός από τα τραγούδια του Μάρτη και του Λάζαρου, τα περισσότερα από τα υπόλοιπα είναι δημιουργήματα της περιοχής. Σε όλα φαίνεται έντονα το γλωσσικό ιδίωμα, αν και υπάρχουν μερικές αποκλίσεις για χάρη του μέτρου ή του ιδιαίτερου τονισμού. Από τις παροιμίες, τα λαϊκά γνωμικά,

τις παροιμιώδεις φράσεις τα αινίγματα, και τα διάφορα έμμετρα που καταγράφηκαν, όπως προειπώθηκε στην παράγραφο 2.2, επιλέχθηκαν και καταχωρίστηκαν εκείνα που εκτός από τον ιδιοματικό τους χαρακτήρα έχουν και το γνώρισμα να μην είναι ευρύτατα γνωστά. Για τα τοπωνύμια αναφέρεται συντομογραφικά η θέση τους, στο βουνό, στον κάμπο κλπ. και η προέλευσή τους, για την οποία ακολουθήθηκε η διαδικασία και ο συμβολισμός του λεξικού. Τα κύρια ονόματα εντάχθηκαν σε ενιαίους πίνακες για την Τερπνή και τη Νιγρίτα με τα βαφτιστικά κύρια ονόματα και τις ιδιοματικές ή μη παραλλαγές τους. Καταγράφηκαν όσα χρησιμοποιούνται σήμερα ή βρέθηκαν στα δημοτολόγια που συντάχθηκαν το 1922. Επί πλέον για την Τερπνή χρησιμοποιήθηκαν τα δημοτολόγια του 1956 και τα μαθητολόγια του Δημοτικού Σχολείου.

5.4. Παράρτημα.

Η προετοιμασία της έκδοσης αυτής άρχισε τον Ιούλιο του 2002 και τελείωσε τον Ιανουάριο του 2010. Γι' αυτό στη δομή του βιβλίου υπάρχει ό,τι γλωσσικό υλικό συγκεντρώθηκε μέχρι το τέλος του 2009. Επειδή όμως η συλλογή του γλωσσικού υλικού είναι αδιάκοπη, κρατήθηκαν μερικές σελίδες στο τέλος του βιβλίου, το παράρτημα, για καταχωρίσεις πρόσθετου γλωσσικού υλικού. Το υλικό αυτό συσχετίζεται με το υλικό τού κυρίως σώματος του βιβλίου, χωρίς όμως να συμβαίνει το αντίστροφο.

Στο παράρτημα καταχωρίζονται επίσης, σε ιδιαίτερο πίνακα, τα ιδιοματικά ονόματα παιχνιδιών από την περιοχή της Βισαλτίας, που είναι ίδια με κάποια παιχνίδια της Τερπνής και της Νιγρίτας αλλά έχουν διαφορετικά ονόματα. Για τα παιχνίδια αυτά υπάρχουν στο λεξικό σχετικές παραπομπές.

Τέλος, οι λευκές σελίδες του παραρτήματος προορίζονται για τους αναγνώστες, για να καταχωρίσουν το γλωσσικό υλικό που θα ήθελαν να προσθέσουν στο βιβλίο.